

Výchovný styl jako projev sebepojetí rodiny

Bc. Eva Sedláková

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva Sedláková**
Osobní číslo: **H138265**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Výchovný styl jako projev sebezpojetí rodiny**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na možné výchovné styly;
- na výchovu dítěte v rodině – zaměření na jednotlivé výchovné styly;
- na socioprofesionální znaky rodiny.

Součástí práce bude empirické šetření event. realizován kvalitativní výzkum provedený ve vybraných rodinách, zaměřený na vliv vnějších socioprofesionálních znaků rodiny na uplatňovaný výchovný styl.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1993.

FRIEL, JOHN C. Sedm nejhorších rodičovských omylů. Praha: Knižní klub, 2002.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2008.

CHLUP, O. Pedagogika. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

KLAFKI, W. Studie k teorii vzdělání a didaktice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

KLÍMOVÁ-FÜGNEROVÁ, M. Citová výchova v rodině. Praha: Práce, 1974.

MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 2008.

PALOUŠ, R. Čas výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál, 2009.

SEVERE, S. Co dělat, aby se vaše děti správně chovaly. Praha: Portál, 2007.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Petr Sýkora, Ph.D.

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s tím, že vyrovnaní případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 28. 2. 2015

.....
podpis diplomanta

ABSTRAKT

Cílem diplomové práce bylo analyzovat uplatňovaný výchovný styl v konkrétních rodinách vzhledem k vnějším socioprofesionálním znakům rodiny.

Teoretická část práce vychází z odborné literatury a zaměřuje se nejen na vymezení základních pojmů, výchovu dětí v rodinách z různého pohledu úhlu, vývojem rodiny a postavením jednotlivých aktérů rodinného života, ale především na výchovné styly, které rodiče využívají při výchově svých dětí s přihlédnutím k jejich profesní roli ve společnosti.

V praktické části bylo použito kvalitativního výzkumu, kdy prostřednictvím rozhovoru s rodiči a následnou analýzou získaných dat, byl zjištěn výchovný styl, který byl v konkrétní rodině využíván.

Klíčová slova:

výchova, výchova v rodině, výchovný styl, rodina, neúplná rodina, otec, matka, socioprofesionální kategorie rodin.

ABSTRACT

The aim of this diploma thesis is to analyze parenting style, which was applied to specific family duties, due to external socio-professional characteristics of the family.

The theoretical part of the thesis is based on the academic literature and focuses not only on a definition of basic concepts, raising children in families from different angles of view, development status of the family and family life of the individual actors, but this thesis focuses primarily on educational style of parents and takes into account their professional role at the society.

The practical part of the thesis is based on qualitative research techniques. Through interviews with parents followed by data analysis, I was able to determine specific parenting/educational styles, which were used in particular families.

Keywords:

Education, Education in the Family, Parenting/Educational Style, Family, Single Parent Family, Father, Mother, Socio-professional Category of Family

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Petru Sýkorovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc a cenné připomínky, které mi v průběhu zpracování mé diplomové práce poskytoval.

Také bych zde chtěla poděkovat svému manželovi a celé mé rodině za trpělivost a morální podporu, kterou mi projevovali nejen při vypracování diplomové práce, ale i po celou dobu mého studia.

V Brně dne 28. 2. 2015

Bc. Eva Sedláková

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VÝCHOVA	11
1.1 POJETÍ VÝCHOVY	11
1.2 VÝCHOVA DÍTĚTE V RODINĚ.....	13
1.3 KOMUNIKACE V PROCESU VÝCHOVY.....	18
1.4 TRESTY A ODMĚNY APLIKOVANÉ PŘI VÝCHOVĚ DÍTĚTE V RODINĚ.....	20
1.5 CHYBY RODIČŮ VE VÝCHOVĚ.....	24
2 RODINA	29
2.1 HISTORICKÝ VÝVOJ A POJETÍ RODINY	30
2.2 SOUČASNÉ POJETÍ RODINY	32
2.3 SOCIOPROFESNÍ KATEGORIE RODINY, JAKO FAKTOR OVLIVŇUJÍCÍ VÝCHOVU DÍTĚTE.....	34
2.4 POSTAVENÍ OTCE A MATKY VE VÝCHOVĚ DÍTĚTE	38
2.5 NEÚPLNÁ RODINA	40
3 VÝCHOVNÉ STYLY	44
3.1 VÝCHOVNÉ STYLY V RODINĚ.....	45
3.2 VÝVOJ STYLŮ VÝCHOVY V ČESKÉ RODINĚ	49
3.3 SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY VE VÝCHOVĚ	50
II PRAKTICKÁ ČÁST	52
4 VÝCHOVNÝ STYL V KONKRÉTNÍCH RODINÁCH	53
4.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	56
4.2 ANALÝZA SOCIOPROFESNÍ KATEGORIE RODIN	60
4.3 ANALÝZA ROZHOVORŮ	63
4.4 SHRNUÍ A DISKUSE.....	76
ZÁVĚR	80
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	86
SEZNAM PŘÍLOH	87

ÚVOD

Výchova jedince je komplexní společenský proces ovlivňování osobnosti, jejímž výsledkem je rozvinutá harmonická osobnost. Tento proces začíná v rodině, pokračuje ve škole a probíhá v mnoha dalších vnějších interakcích. Na výchovu má bezesporu velký vliv i prostředí, ve kterém se výchova jedince realizuje. Prostedí vytváří jakousi kulisu při výchově, přitom tato může mít vliv jak pozitivní tak negativní. Samotný proces výchovy jedince je společensky podmíněný a zároveň společnost podmiňující. Kvalita života každého jedince ve společnosti, jeho způsob života, charakter rodinného života, životní styl a celé jeho jednání je do značné míry podmíněno jeho výchovou a vzděláním. V jednotlivých rodinách se setkáváme s různými typy výchovy. Stále více se prosazuje liberální styl výchovy, kdy je kladen důraz na individualitu jedince a jeho svobodný projev. Naopak při konzervativním stylu výchovy, který až do konce minulého století u nás převládal, znamenali rodiče a učitelé velkou autoritu pro dítě.

Problematikou výchovy a vývojem jedince se v minulosti zabývalo mnoho významných pedagogů, filosofů a učenců. Zde je nutno především vyzdvihnout Jana Ámose Komenského, jehož odkaz ve vztahu k výchově a vzdělávání je živý dodnes. Zaměřím se také na pojetí rodiny jako sociální skupiny, její strukturu, funkci a vývoj. V teoretické části své diplomové práce budu čerpat zejména z dostupné literatury autorů, kteří se zabývají problematikou výchovy, sociologií rodiny a vývojem společnosti, jako jsou např. J. Čáp, J. Mareš, O. Chlup, V. Jůva, J. Křivohlavý, Z. Matějček, I. Možný, J. Pelikán a další.

Jako téma mé diplomové práce jsem si vybrala „Výchovný styl jako projev sebepojetí rodiny“. Jak jsem se již zmínila, výchova jedince začíná v rodině. Ve své diplomové práci se chci zaměřit právě na výchovu jedince v rodině, na styly výchovy, které rodiče při výchově aplikují. Z vlastní zkušenosti vím, že rodiče se často domnívají, že jejich výchova dítěte je ta nejlepší, až po čase si mnohdy položí otázku: „Kde jsme udělali ve výchově chybu?“ Vrací se v čase a uvědomují si, že mnohdy mohli být při výchově svého dítěte přísnější, důslednější nebo naopak více tolerantní, dát dítěti více svobody apod.

V teoretické části, kterou jsem rozdělila do tří kapitol, se zabývám pojmy výchova, rodina a výchovné styly. Svoji pozornost zaměřuji především na výchovu a její vliv na dítě v rodině, jak rodiče s dětmi komunikují, jaké aplikují tresty a odměny při výchově, a jakých chyb se mohou rodiče při výchově dopouštět. Ve druhé kapitole poukazuji

na rodinu, její historický vývoj až po současnou podobu, a rozdělení rodin do socioprofesionálních kategorií. Snažím se přiblížit, jakou roli ve výchově dítěte zastává matka a jakou otec. Různými výchovnými styly, které se uplatňují při výchově v rodině, se zabývám ve třetí kapitole, kde se snažím přiblížit klady jednotlivých výchovných stylů, ale také případné nežádoucí důsledky.

Cílem diplomové práce je analýza uplatňovaných výchovných stylů v konkrétních rodinách, se zaměřením na vnější socioprofesionální znaky rodin. Pro zjišťování potřebných dat jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii – strukturovaný rozhovor s následnou analýzou získaných informací. Za respondenty jsem si vybrala 6 rodin ze svého okolí, kdy se jedná o rodiče s různým dosaženým vzděláním a různých profesí. Pět rodin je úplných, jedna pak neúplná – rozvedená matka s jedním dítětem. Všechny zúčastněné jsem předem seznámila s cílem mé diplomové práce, dále, že nikde nebudou uvedena jejich pravá jména a získaná data nebudou použita k jinému účelu. Matkám, popřípadě i otcům (pokud byli ochotni), jsem kladla předem připravené otázky zaměřené na jejich emoční vztah k dítěti a řízení ve výchově. Rozhovory jsem se souhlasem respondentů zaznamenávala na svůj mobilní telefon. Rozhovory jsem následně přepsala na svém počítači. Získaná data mi pomohly odpovědět na otázky:

- Jaký vliv má na výchovu dítěte v rodině dosažené vzdělání rodičů?
- Jaký vliv na uplatňovaných výchovných metodách v rodině mají socioprofesionální znaky rodiny?

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝCHOVA

„Běžně se výchova chápe jako záměrné působení rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávané, především na děti a mládež. Rozumí se tím působení záměrné, cílevědomé, směřující k určitému výchovnému cíli – rozvinout v dítěti určité vlastnosti, názory, postoje, hodnotové orientace.“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 247)

Při tomto působení vychovatele na vychovávaného jsou využívány výchovné prostředky a metody, které vycházejí ze zkušenosti, tradice a dosud získaných znalostí. V interakci mezi vychovávaným a vychovatelem, dochází k vzájemnému působení a ovlivňování. Toto se nejvíce projevuje při výchově dětí rodiči, kdy děti svou existencí, svými problémy ovlivňují životní cíle rodičů, jejich status, zájmy aj. Metody působení dítěte na rodiče s cílem dosáhnout svých požadavků jsou různé. Může to být pláč, nemoc, výčitky, rezignované chování vůči rodičům, ignorování rodičovských rad apod. Mnoho rodičů se pak svým dětem snaží přizpůsobit a plnit jejich přání. Ne vždy je ale toto vstřícné chování rodičů pro dítě prospěšné. (Čáp, Mareš, 2007, s. 247 – 250)

Pedagog Radim Palouš se zamýšlí nad pojmem výchova jako výsledkem lidského působení. U jevů, které lze označit jako výchovné, musí být přítomen záměr působení. Skupina českých pedagogů v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století se pokusila o definici výchovy: *„Výchova je záměrné a soustavné působení lidského jedince (vychovatele) na druhé jedince (chovance), které vede ke vzniku relativně trvalých změn v chování a prožívání tohoto druhého jedince.“* (Palouš, 1991, s. 53)

Ve výchově v celé její historii šlo a stále jde o záměrné působení vychovatele na jinou osobu. U člověka se na základě tohoto záměrného působení formuje jeho aktivní vztah ke světu, jehož nejzákladnější formou je lidská práce a lidská řeč. K těmto základním aktivním vztahům postupně přibývají další, vztah k přírodě, ke společnosti a k sobě samému. Člověk si utváří aktivní vztah sám k sobě, tím dochází ke specificky lidskému procesu sebeuvědomování a sebeovládání. (Chlup, 1967, s. 16 - 19)

1.1 Pojetí výchovy

Výchova představuje vztah mezi vychovávaným a vychovatelem, kdy tento vztah nelze chápat jako vztah jednoznačné závislosti, jednostranného působení vychovatele na dítě, nýbrž jako vztah oboustranný, vzájemný. Dítě je prostředím nejen ovlivňováno, ale samo

do tohoto prostředí zasahuje a přetváří. Také Matějček, stejně jako Čáp, poukazuje na oboustranné působení výchovy, při výchovném působení rodičů na dítě a obráceně. (Matějček, 2007)

Základním výchovným prostředkem je kladení požadavků na dítě a jejich důsledná kontrola. Může se jednat o různé příkazy, zákazy, usměrňování chování dle určitých morálních norem, vztahu k životnímu prostředí, apod. Všechny tyto výchovné požadavky mají za cíl stimulovat dítě ke zdravému způsobu života, k rozvoji jeho osobnosti a zvládnání životních situací. Při kladení požadavků na dítě by se jeho schopnosti neměly podceňovat nebo přeceňovat, je nutné vždy přihlížet k jeho schopnostem, možnostem, věku a k individuálním rozdílům. (Čáp, Mareš, 2007, s. 250 – 251) *„Kladení požadavků a kontrola jejich plnění není izolovaným výchovným prostředkem, ale těsně souvisí se souborem ostatních podmínek ve vývoji dítěte a s celým jeho životem i se životem rodiny, školy, sociální skupiny, popřípadě lokality, ve které dítě žije.“* (Čáp, Mareš, 2007, s. 252)

V minulosti se rozcházel názor na otázku, zda má rozhodující vliv na rozvoj duševního vývoje dítěte dědičnost nebo výchova. Díky vědeckým poznatkům dnes víme, že na rozvoji duševního vývoje dítěte se podílí vzájemné působením jak zděděných předpokladů, tak i prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Naši potomci mohou po nás zdědit jen ty předpoklady, které jsme my zdědili po našich předcích. Inteligentní děti nebývají inteligentní jen proto, že jejich rodiče byli inteligentní, ale především proto, že vyrůstaly v intelektuálním prostředí. Výchova je nejdůležitějším z mnoha vlivů prostředí, které se podílejí na duševním vývoji dítěte. Jde o záměrné působení na duševní vývoj jedince, jehož cílem je dosáhnout požadavků dané společnosti. Přitom různé společnosti, doba, kultury, kladou jiné požadavky na jedince, proto neexistuje ideální všelidská výchova. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973)

Na zdravý vývoj dítěte má kromě výchovy vliv celá řada činitelů – výživa, podnebí, život ve velkoměstě nebo na vesnici, počet členů v rodině, vzdělání rodičů, zaměstnání rodičů a mnoho dalších činitelů. Dítě se učí přizpůsobovat, přijímat tyto dané životní podmínky. Všechny podněty z prostředí dávají výchově dítěte určitý směr, vedou k dosažení daného cíle, kterého chce vychovatel, rodič výchovou dosáhnout. Výchova začíná již od kojeneckého věku, kdy jejím cílem je dítě naučit nejdříve základní hygienické potřeby a věkem dítěte se cíle ve výchově mění. Přitom některé výchovné cíle jsou dlouhodobé, neboli životní, jako je například pomoc v domácnosti rodičům, úcta ke starším lidem, základy slušného chování aj. Na druhou stranu jsou cíle krátkodobé,

kdy chceme například, aby se dítě připravilo na zítřejší školní představení, školní úkol apod. (Matějček, 2007)

Cílem výchovy je všestranně a harmonicky rozvinutý člověk. V širším pojetí vnímáme tuto všestrannost ve vývoji jedince tak, aby jeho duchovní vývoj a vzdělání mu umožňovaly se aktivně zapojit do života dané společnosti. Člověk žije v prostředí, společnosti, které ho ovlivňují, formují, na druhou stranu on sám na ně aktivně působí. Rozpor mezi dosavadními předpoklady jedince a požadavky na něho kladené zvenčí, zejména výchovou, jsou hybnou silou psychického vývoje. (Čáp, 1990)

1.2 Výchova dítěte v rodině

Dítě v rodině a jeho výchova přináší rodičům nejkrásnější a současně i ty nejstrastiplnější okamžiky jejich života. Samotná výchova klade na rodiče vysoké požadavky po stránce citové, finanční, fyzické i psychické. (John a Linda Frielovi, 2002, s. 17) Výchova v rodině by měla připravit dítě pro budoucí život ve společnosti tak, aby jedinec byl schopen se přizpůsobit měnícím se podmínkám v této společnosti. (Adler, 1999, s. 93)

Samotná výchova dítěte začíná již v kojeneckém věku, kdy má u dítěte navodit kladný emocionální tonus a spokojenost. Dítě ke zdravému duševnímu vývoji potřebuje nejen uspokojení svých biologických potřeb, ale také projevy lásky a náklonnosti rodičů a osob v jeho nejbližším okolí. Důležitou potřebou dítěte je pocit bezpečí. Tento mu poskytuje bezpečný domov, v němž nalézá porozumění a pomoc, ale především pevný řád a autoritu. Ne v každé rodině je stejný řád a dítě má také jiné povinnosti. Důležité je, aby tento řád byl, a aby byl dodržován všemi členy rodiny. Neuspořádané rodinné prostředí pak nese značný podíl na budoucím neukázněném chování dítěte v dospívání. Pro svoje jednání dítě potřebuje vzor, a tímto vzorem a autoritou jsou jeho rodiče. V pozdějším věku dítěte mohou být autoritou také vychovatelé nebo jiní dospělí lidé, kteří na dítě nějakou měrou působí. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973)

Pokud se v některé etapě vývoje jedince něco ve výchově promešká, není nikdy pozdě toto napravit. Někteří rodiče se domnívají, že dítě lze vychovávat, až když se je možné se s ním domluvit, něco mu vysvětlit a ono to pochopí. Víme však, že již v těhotenství je plod v kontaktu s matkou, a v jistém smyslu již v tomto období je dítě vychováváno. Způsob samotné výchovy dítěte je do značné míry ovlivněn našimi tzn. rodičovskými postoji, které

máme sami v sobě ještě dříve, než se staneme rodiči. Rodičovské postoje si utváříme již ve vlastní rodině, ve vztahu s vlastními rodiči. U jedinců, kteří vyrůstali bez rodičů, a tudíž nemají žádnou vlastní zkušenost s rodiči, je nebezpečí, že jejich rodičovské postoje budou nedokonalé. (Matějček, 2007, *Co, kdy a jak ve výchově dětí*)

Dítě pro uspokojení svých biologických potřeb a zdravého psychologického rozvoje je závislé na lidech ve svém blízkém okolí, neboť bez jejich péče a pomoci není schopno se učit a zdravě rozvíjet. To dokazují tzv. „vlčí děti“, které vyrůstaly mimo lidské prostředí v extrémní sociální izolaci. Poruchy ve vývoji takto izolovaných dětí jsou velmi těžko a ne vždy zcela napravitelné. Avšak může dojít k izolaci dítěte i uprostřed lidí, pokud zde nejsou dány podmínky pro utváření vztahu s těmito lidmi – psychologická izolace. Pro dítě v prvním období jeho vývoje je důležité si vytvořit trvalý intimní vztah s lidmi ve svém nejbližším okolí, kterými jsou rodiče, prarodiče, sourozenci a jiné blízké osoby. Rodina je to, co dítěti dává pocit bezpečí a lásky, dítě zde získává první poznatky o okolním světě, rodiče se stávají pro něj autoritou a vzorem. V rodině probíhá první stupeň socializace dítěte, která se následně odráží v celém dalším životě dospívajícího jedince. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973)

Mnohdy rodiče do výchovy svých dětí přenášejí svoje zkušenosti z vlastního dětství. Snaží se, aby jejich dítě mělo vše to, co jim jejich rodiče nemohli dopřát, ať už se jedná o péči, lásku či materiální zabezpečení. (Frielovi, 2002, s. 34 – 35)

Děti potřebují rodiče, kteří je hmotně zabezpečí a starají se o jejich zdárný vývoj nejen fyzický, ale i duševní. Co se týká výchovy, můžeme říct, že náš národ má bohatou tradici díky Janu Ámosi Komenskému, který už před třemi sty léty poukázal na nutnost výchovy hlavně v předškolním věku. Dítě potřebuje ke svému zdravému vývoji pocit jistoty lásky, kterou rodiče dávají najevo láskyplným kontaktem s dítětem spočívajícím v pohlázení, mazlení, smíchu, hovoru apod. Od útlého dětství se dítě podrobuje režimu, který pro ně rodiče uspořádali. Dítě si osvojuje řadu návyků, aniž by protestovalo. Ve vývoji dítěte se první období vzdoru objevuje mezi druhým a třetím rokem dítěte. V tomto období vzdoru dítě nejčastěji používá slovo „ne“ jako odpověď na vše co je mu předkládáno, touží po sebeuplatnění. Druhé období vzdoru se pak projevuje v pubertě. Rodiče by měli být svým vlastním životem vzorem toho, co dítě učí, jakým směrem ho vychovávají. Je mylné se domnívat, že dítě je ještě malé a mnoha věcem nerozumí. Dítě opravdu nemůže mnoha věcem porozumět, ale již cítí a vnímá atmosféru kolem sebe. (Klímová-Fügnerová, 1974, s. 9 – 116)

Každý člověk má potřebu sounáležitosti a pocit sounáležitosti má pro dítě velký význam pro jeho další život, pro zvládnání nesnází, se kterými se bude v životě střetávat. Jedinci, kterým chybí pocit sounáležitosti, se často uchylují k negativním projevům chování a v budoucnu se z nich mohou stát delikventi, alkoholici nebo mohou trpět různými duševními poruchami. (Adler, 1999, s. 19) Člověk je tvor společenský, pro život potřebuje být členem určité sociální skupiny, ve které zaujímá určitou pozici a roli. Tento společenský život mu pomáhá překonávat pocity méněcennosti a nedostatečnosti. Prvním takovým společenstvím dítěte je rodina, do které se narodí. U jedince, který se velice obtížně přizpůsobuje sociální skupině, se může objevit pocit méněcennosti. Tomuto lze předcházet sociálním výcvikem. Mnohdy děti nedůvěřují své schopnosti komunikovat s ostatními dětmi, a proto se druhým dětem vyhýbají, snaží se zůstat v blízkém kruhu, kde se cítí bezpečně. Děti se silným pocitem méněcennosti nejsou schopny si hrát s většími dětmi, proto vyhledávají společnost mladších a slabších vrstevníků, které mohou ovládat. (Adler, 1999, s. 22 - 30)

Socializace jedince začíná již v rodině, ve které vyrůstá. Nejedná se zde jen o uvědomělé napodobování nebo přijímání toho, co se v dané rodině považovalo za správné, ale především nevědomé přejímání vzorů jednání, jež se odráží v osobnosti jedince bez jeho vědomí a bez vědomí rodičů. (Možný, 1983) Vztahy mezi jednotlivými členy rodiny by měly mít určitý řád a formu, tak aby forma projevu byla v souladu s jeho obsahem. Způsob jakým se chováme k dítěti, má svou výchovnou hodnotu. Dítě si z chování rodičů bere vzor pro svůj dospělý život. (Matějček, 1989)

Rodič by se neměl bát ukázat, že je to on, kdo tady velí. Rodiče nejsou vlastníci svých dětí, ale jejich ochránci a průvodci. Každý takový vůdce by měl být láskyplný a vřelý, ale přitom i stanovovat řád a pravidla. Takový vůdce inspiruje k tomu, aby jej děti následovaly. V žádném případě není příliš prospěšné, když se rodiče chovají jako tyrani nebo naopak jako nejlepší kamarádi svých dětí. (Frielovi, 2002, s. 163)

Důležitou potřebou dítěte je potřeba zaměstnání. Je důležité najít dítěti takové zaměstnání, které bude podporovat jeho samostatnost, a které dovede, vzhledem k věku, zvládnout. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973) Jednou z prvních forem zaměstnání dítěte je hra. Je důležité, aby si rodiče uměli s dítětem hrát, provokovat dítě k určité činnosti a tím ho upozorňovali na případné chyby. Taková hra by neměla končit pláčem dítěte nebo rozčilením jednoho z rodičů, ale měla by vždy přinést určité uspokojení ze hry. Při hře bychom měli ocenit fyzické i psychické úsilí, které dítě vyvine, a tím ho motivovat k další

hře a řešení problémů. (Horák, 1975, s. 57) Stejně jak tělesný vývoj jedince obdobně probíhá i duševní vývoj. Člověk si stanovuje určitý cíl, ideál, kterého chce svou činností dosáhnout. Bez těchto cílů, by jakákoliv činnost jedince postrádala smysl. Dítě si stanovuje určité cíle již v dětství a podle těchto cílů můžeme odhadnout, jak se bude vyvíjet další budoucnost dítěte. Přitom si dítě hledá ve svém okolí osobu, kterou bude považovat za svůj vzor či ztělesnění svého cíle. (Adler, 1999, s. 9) Rodiče by měli svým dětem pomáhat při dosahování cílů, které si děti vytýčily v rámci svých zájmových aktivit, protože každý takto dosažený cíl má výchovný charakter a podílí se na formování osobnosti. (Azarov, 1983, s. 98)

V pedagogice se obvykle hovoří o vztazích dítěte k materiálnímu světu a vztahu ke všemu živému, především k člověku. Při výchově se ale zapomíná na vztah dospívajícího člověka k sobě samému, sebeuvědomění si vlastní osobnosti. Jak uvádějí psychologové, sebeuvědomování se vyvíjí postupně. Nejdříve si dítě uvědomuje hranice vlastního těla, dále pak svoje postavení v různých společenských souvislostech, právech a povinnostech. (Azarov, 1983, s. 152)

Každé dítě vyrůstá v jiné situaci, a to i pokud vyrůstají ve stejné rodině. Mnohdy prvorozené dítě je z počátku středem pozornosti celé rodiny a při narození sourozence nese velice těžce toto pomyslné sesazení z „trůnu“. Často je druhorozené dítě rodiči srovnáváno se svým starším sourozencem, který stanovil jakousi pomyslnou laťku. Pokud mladší sourozenec předčí svůj vzor, dochází u staršího sourozence k rozladění, vnímání svého mladšího sourozence jako konkurenta a tato konkurence ho děsí. V momentě, kdy rodiče začnou vyzdvihovat schopnosti jednoho ze sourozenců nad schopnostmi druhého, dochází u méně schopného dítěte k projevům rebelie a neuznávání autorit. (Adler, 1999, s. 13 - 14) Většina dospělých, zejména pak rodiče, vnímají výchovu jako „povinnost“ dospělých. Ve snaze dosáhnout co nejlepších výsledků ve výchově hledají rodiče často radu jak správně vychovávat v odborné literatuře, rodinné poradně nebo navštěvují různé kurzy, kde se řeší problematika „receptů na výchovu“. (Wildová, 2012)

Děti vidí ve svých rodičích vzor, proto hodně záleží na tom, jak se rodiče chovají nejen sami k sobě, ale také jaké hodnoty uznávají, čemu věří, čeho si váží. Je dost složité postihnout zdravý vztah mezi rodiči a dětmi. Tato skutečnost je komplikována rozmanitostí různých výchovných stylů různých kultur. Kultura jednotlivých společenství se do jisté míry odráží ve výchově dětí. Jsou kultury, kdy přechod dítěte z jednoho stádia dětství do druhého je provázeno iniciačním rituálem, jiná kultura nemá žádné formální rituály.

Můžeme říci, že o otázkách zdravých výchovných stylů platných společně pro všechny kultury, mohou dětští psychologové stále diskutovat, aniž by jednoznačně určili konkrétní výchovný styl. I přes tuto skutečnost existují určitá pravidla, kterých se rodiče mohou při výchově držet. Bez ohledu na kulturu, ve které děti vyrůstají, musejí všechny děti dokončit vývojové úkoly. Na těchto pravidlech staví například Eriksonova teorie vývoje. (Frielovi, 2002, s. 57 - 117)

Mnohostrannému rozvoji člověka nemalou měrou napomáhá také způsob využívání volného času. Volným časem rozumíme dobu, kdy se věnujeme určitým činnostem dobrovolně, bez pocitu povinnosti. Na způsobu trávení volného času dítěte má vliv rodina, ve které dítě vyrůstá, zejména jak sami rodiče využívají volný čas a jaký zauímají postoj k činnostem dítěte ve volném čase. Nezřídka dítě najde zálibu v činnosti, kterou provozuje sám otec nebo matka, například v provozování určitého typu sportu, fotografování, sbírání známek apod. (Čáp, 1990) „*Není nic účinnějšího než příklad rodičů. Dětem předáváme své postoje, hodnoty a také způsob trávení volného času od malička. Neznamená to, že se s našimi postoji musí ztotožnit, ale v dospělosti je možná začnou kopírovat docela věrně. A když ne, najdou si svou vlastní cestu, jak odpočívat a čím se bavit. Důvěřujme jim.*“ (Jungwirthová, 2013, s. 176)

Také úroveň vzdělání rodičů má do jisté míry vliv na trávení volného času s dětmi. Rodiče s nízkým vzděláním mnohdy sami neprovozují žádnou plnohodnotnou zájmovou činnost ani společné činnosti s dětmi. Takové rodiny neposkytují dítěti dostatek podnětů k jeho rozvoji, hovoříme zde o tzv. nepodnětné rodině. Avšak samo vzdělání rodičů můžeme vnímat jako jeden z ukazatelů kulturní podnětnosti rodiny, ale není jednoznačným ukazatelem. Jsou rodiče se základním vzděláním, kteří neměli možnost dosáhnout vyššího vzdělání, tráví svůj volný čas aktivně, sportují, zajímají se o kulturu, hru na různé hudební nástroje a k těmto aktivitám vedou i své děti. Na druhou stranu jsou vysokoškolsky vzdělaní rodiče, kteří po návratu z práce tráví svůj volný čas pasivně u televize a výchovu svých dětí omezují na udílení příkazů a zákazů. (Čáp, Mareš, 2007, s. 68) „*Vzdělání rodičů působí v interakci s jejich hodnotovými orientacemi, s emočním klimatem v rodině a s emočním vztahem rodičů k dítěti.*“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 68)

1.3 Komunikace v procesu výchovy

V dnešní době již víme, že komunikace s dítětem začíná již v prenatálním období, před jeho příchodem na svět. Dítě v tomto období již slyší a vnímá hlas své matky. Již od narození je zapotřebí s dítětem hovořit, stimulovat jeho sluchový aparát a tím podporovat rozvoj řeči. Toto období je velice důležité, neboť právě zde dochází ke vzájemnému porozumění. Dítě začíná vnímat blízké lidi ve svém okolí, matku, otce, kteří adekvátně reagují na jeho projevy. Od devátého měsíce svého života se dítě učí opakovat po dospělých různá slova jako je např. „paci, paci“, „pá, pá“ apod., a sklízí za tyto kousky od svých blízkých lidí pochvalu, pohlazení, povzbuzení, čímž je toto učení posilováno a všichni v jeho okolí, včetně dítěte samého, pociťují radost. V tomto období již dítě rozumí pochvalu nebo pokárání. Začíná také používat první slova. (Matějček, 2007, *Co, kdy a jak ve výchově dětí*)

Je důležité umět dítěti naslouchat a vcítit se do jeho pocitů. Rodiče, i když zrovna nemají náladu, jsou unavení, by neměli být k dotazům dítěte nevšímaví. Je lepší dítěti říct o svých pocitech, o únavě, nevhodné době pro kladení otázek a podobně, než otázky kladené dítětem ignorovat. (Faber, Mazlish, 2007, s. 12 – 35) Také docent Křivohlavý příkládá umění naslouchat dětem velký význam. Dle jeho názoru by si rodiče měli předem naplánovat čas, kdy budou svým dětem naslouchat a tento plán vždy dodržet. Naslouchat dětem by rodiče neměli jen tehdy, když jsou děti spokojené a šťastné, ale také když zlobí. Mnoho dětí zlobí právě proto, že je nikdo neposlouchá, nevěnuje jim patřičnou pozornost a tímto způsobem vlastně chtějí na sebe upozornit. Proto by měly být děti rodiči povzbuzovány tak, aby se vypovídaly nejen ze svých radostí, ale hlavně starostí, z nepříjemných pocitů, obav a strachu. Je lepší, když se tyto vnitřní nepříjemné pocity ventilují v rozhovoru, než když působí určité vnitřní napětí. Důležité je nejen dětem pozorně naslouchat, ale také jim podle toho poradit, pomoci a povzbudit. Předpokladem pro účinnou komunikaci s dítětem je znalost jeho představ, co si myslí o určitých věcech a k čemu se přiklání. I když dítě hovoří o nepodstatných věcech, nemělo by být rodiči odmítnuto. Jak docent Křivohlavý uvádí, právě těmito nepodstatnými sděleními se utváří mezi dítětem a rodiči důvěrný vztah. Později se pak dítě na základě takto získané důvěry bude svěřovat i s podstatnými věcmi. Dětem by se nemělo nikdy lhát. Pokud vznese dotaz a rodič nezná odpověď, je lepší přímo říci, že to neví, než si vymýšlet. Také není vhodné slibovat dítěti něco, co nelze splnit. Je lepší dítěti vysvětlit proč to či ono nejde tak jak by chtělo, stejně jako bychom to vysvětlovali dospělému. (Křivohlavý, 1993, s. 99 – 100)

Samotná výchova, tj. interakce mezi vychovatelem a vychovávaným, se neobejde bez slovního projevu - komunikace. Slovně se na dítě kladou požadavky, také samotné hodnocení splnění či nesplnění těchto požadavků je projevováno slovně. Slovní komunikace má kognitivní stránku, dítě získává potřebné informace, ale s využitím intonace, gestikulace a mimiky i emoční stránku. Ve výchově má slovní působení spíše přesvědčovací formu. Při přesvědčování radíme argumenty vedoucí k posílení názoru a postoje od nejslabšího k nejsilnějšímu, tzn. nejdůležitější argumenty jsou vyřčeny až jako poslední. (Čáp, Mareš, 2007, s. 259 – 261)

Dítě, jako každý člověk, má touhu po poznání a stále klade otázky „Co je to?“ nebo „Proč?“. Je potřeba, aby rodiče vhodnou formou uměli na tyto otázky dítěti zodpovědět a nenechaly vyřčené otázky bez odpovědi. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973) Nízká sociokulturní úroveň rodiny se často projevuje v nevhodném způsobu komunikace s dítětem, což má nepříznivý vliv pro jeho psychický vývoj. Mnohdy rodiče se základním vzděláním mají chudý slovník, často samotnou komunikaci negují a otázky dítěte vnímají jako obtěžování. (Čáp, Mareš, 2007, s. 67- 68)

Nejen při výchově v rodině, ale především ve škole by mělo být vyučování vedeno jako dialog. Vyučování postavené na dialogu zapojuje aktivně do výchovného procesu nejen učitele, ale především žáky. Ve vedeném dialogu se prolínají jak učitelovi teoretické znalosti, tak jeho životní zkušenosti a všeobecné znalosti. V každém případě musí být učitel na tento dialog připraven a výuku vést požadovaným směrem tak, aby dialog neskouzl jiným směrem. Předpokladem vedení dialogu ve vyučování je příznivé sociální klima ve třídě, vzájemná důvěra mezi učitelem a žákem, výběr atraktivních témat vhodných pro dialog. Učitel je ten, který dialog řídí, na druhou stranu žák by měl překonat svoji pozici podřízeného a učitele nevnímat jako utlačovatele. Základem dialogu je schopnost klást otázky, které dialog umožňují. Může se jednat o otázky zaměřené na ověření znalostí, na zjištění zda žák látce porozuměl nebo zda nabyté vědomosti by žák uměl uplatnit v praxi. Učitel by měl mít dovednost klást otázky a tuto dovednost naučit i své žáky. Ve vyučování jde především o dialog nových poznatků se staršími poznatky, které jsou již kognitivním vlastnictvím žáků. Dialog vnímáme jako proces, který nekončí, pokračuje a rozvíjí se. Má důležitou roli nejen ve vyučování, ale provází člověka celý jeho život, dá se říci, že pomáhá každému při poznávání celého okolního světa. (Kolář, Šikulová, 2007)

1.4 Tresty a odměny aplikované při výchově dítěte v rodině

„Výchova se neobejde bez trestů, ale jestliže trestáme, děláme to proto, že jsme předtím špatně vychovávali“ (O. Teyschl, Z. Brunecký, Duševní vývoj a výchova dítěte, s. 58).

Odměny a tresty patří mezi nejběžnější výchovné prostředky.

Mezi odměny patří:

- pochvala, úsměv, kladné hodnocení, projev sympatie a kladného emočního vztahu,
- peněžní nebo věcný dárek,
- umožnění zážitků nebo činnosti, po kterých dítě touží – výlet, návštěva sportovního utkání, společná činnost s rodiči apod.

Tresty:

- fyzické tresty,
- psychické trestání, tj. projevy negativních emocí,
- zákaz oblíbené činnosti (jít ven s kamarády, sledování oblíbeného televizního pořadu aj.) nebo donucení k neoblíbené činnosti, jako je pomoc s domácími pracemi apod.

Ve výchovných souvislostech chápeme odměnou takové působení, které vyjadřuje kladné hodnocení chování či jednání vychovávaného nebo mu přináší uspokojení jeho potřeb, libost, radost. Naproti tomu trestem je jednání vychovatele, které vyjadřuje negativní hodnocení chování a jednání vychovávaného, a které vychovávanému přináší omezení jeho určitých potřeb, nelibost, popřípadě frustraci. Výzkumy prokázaly že: „Výchova založená spíše na odměnách má lepší výsledky než výchova užívající převážně trestů.“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 253) Odměna vychovávaného motivuje, pohání k dosahování lepších výsledků, k požadovanému chování a jednání. Naopak trest může na každého jedince působit různě. U jednoho dítěte může trest vést k žádoucí nápravě, avšak u jiného dítěte může vyvolat pravý opak toho, co bylo účelem trestu. (Čáp, Mareš, 2007, s. 252 – 254)

„Tresty tvoří nedílnou součást lidské historie a byly odjakživa používány jako postih za porušení kázně.“ (Vaníčková, 2004, s. 13) Jan Ámos Komenský ve svém díle Didaktika Magna zdůrazňuje požadavek, aby ve výchově byl respektován přirozený vývoj dítěte a upustilo se od fyzických trestů. Jak Vaníčková uvádí, také Jean Jacques Rousseau klade důraz především na přirozené působení na dítě, na rozvoj jeho smyslového vnímání a zavrhuje všechny tresty. (Vaníčková, 2004, s. 16 - 18)

Výchova se neobejde bez rozkazů a zákazů, avšak výchova založená jen na rozkazech a zákazech není ta nejlepší. Je potřeba rozkazů a zákazů používat uváženě, avšak na druhou stranu důsledně kontrolovat jejich plnění. Pro upevnění sebedůvěry dítěte, je potřeba dítě za jeho činnost spojenou se splněním určitého úkolu, povzbudit, pochválit nebo odměnit. Avšak i pochvaly a odměny musí být rozdávány uváženě. Není žádoucí, aby si dítě zvyklo na to, že pokud bude poslouchat nebo pomáhat rodičům, bude mít z toho nějaký prospěch. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973)

Výchovnou funkcí trestů a odměn není jen okamžitý zásah proti nevhodnému a na druhou stranu povzbuzení vhodného chování, ale utváření trvalejšího postoje dítěte k určitým zásadám a mravním normám. (Matějček, 2007) Již před koncem prvního roku života dítě umí rozlišit pochvalu od pokárání. Je nutné si uvědomit, že v tomto období je pochvala nebo pokárání účinné, pokud přichází od osoby, ke které má dítě již určitý citový vztah. Pocit viny, který dítě v tomto případě prožívá, je předpokladem toho, aby si dítě zapamatovalo, co nemá dělat. (Matějček, 2007, *Co, kdy a jak ve výchově dětí*)

Pokud rodiče své děti vedou od raného dětství k určitému pořádku, autoritě, režimu rodiny správně, nebude třeba trestů. „*V dobré rodině se nikdy netrestá, a to je nejsprávnější způsob rodinné výchovy.*“ (Makarenko, 1952, s. 36) Avšak, chceme-li trestat, měli bychom zjistit, zda dítě si je samo vědomo svého nepřipustného jednání. Trest musí být přiměřený a po jeho odpykání by dítě nemělo nabýt dojmu, že ztratilo přízeň rodičů. U malých dětí by se měl trestat jen zlý úmysl, ale ne skutek, který dítě provedlo z nevědomosti nebo zvědavosti. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973)

Pod pojmem trest si často představíme nějaké fyzické potrestání nebo zákaz určité činnosti, která trestanému obvykle přináší radost, potěšení apod. Naopak odměnu vnímáme jako nějakou materiální hodnotu, něco hmatatelného jako jsou sladkosti, kolo za vysvědčení nebo povolení jít s kamarády na diskotéku, do kina apod. Musíme si uvědomit, že co je trestem pro jedno dítě, u druhého to může znamenat odměnu. Z toho jednoznačně vyplývá, že trestem není to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli, ale to co dítě jako trest vnímá. Stejně to je u odměňování, kdy dítě by mělo mít z odměny příjemný pocit, cítit určité uspokojení. „*Odměnou není to, co dítě dostává, ale to, co ono samo jako odměnu prožívá.*“ (Matějček, 2007, str. 74) Každé dítě je individualitou, tudíž i ve výchově je nutné ke každému dítěti přistupovat s ohledem na tuto individualitu. To platí i při uplatňování trestů a odměn, neboť ta stejná odměna nebo trest bude mít na každé dítě jiný výchovný účinek. Je třeba, aby rodiče dobře poznali svoje dítě, jeho osobnost, a podle toho

zaměřovali výchovné působení, v podstatě to znamená jednat s každým dítětem jinak. (Matějček, 2007)

Je-li dítě trestáno příliš často nebo za něco, za co samo nemůže, můžeme označit jako velký výchovný prohřešek. To stejné platí, i když dítě velice často chválíme a odměňujeme za něco, co se stalo náhodou. Ve výchově by se tresty a odměny měly používat uváženěji, s ohledem na osobnost dítěte a jeho věk, tak aby se projevil jejich výchovný účinek. Pokud je dítě trestáno, mělo by si být samo vědomo svého přestupku. Za tresty nejnižší úrovně, s nejmenším výchovným efektem, jsou fyzické tresty, kterých se bohužel užívá hodně často. V těchto případech jde o primitivní výchovný zásah. Dítě by nemělo být trestáno v afektu. (Matějček, 2007) Pokud je mezi rodiči a dítětem kladný emoční vztah, nepůsobí tělesné tresty tak destruktivně jako psychické trestání, při kterém rodiče dávají navenek svůj zamítavý postoj k dítěti. (Čáp, 1975, s. 52)

Také Prekopová zastává názor, že rodič by neměl používat psychické trestání tzv. distanc, kdy dítě od sebe odežene, pošle ho třeba do dětského pokoje. I když v některých pedagogických knihách je distanc doporučována jako účinný výchovný prostředek, dětské srdce ji pociťuje jako nelásku, citovou katastrofu. Sama autorka se v knize „I rodiče by měly dělat chyby“ Jiřina Prekopová zásadně postavila proti tomuto druhu trestu. Dítě při trestání distancí si uvědomuje, že ho rodiče milují jen za podmínky, že se bude chovat jinak. Ztrácí pocit, že je svými rodiči milováno bezpodmínečně. Opakuje-li se konflikt a dítě je opakovaně odesláno pryč, nenaučí se konflikt řešit, nenaučí se obnovit ztracenou lásku rodičů, ale naopak nabude přesvědčení, že je správné tuto vazbu přerušit. (Prekopová, 2010)

U fyzického trestání se někdy setkáváme s tím, že toto trestání přechází až k tělesnému týrání dítěte s vážnými zdravotními následky. Fyzické trestání a týrání, včetně psychického týrání zakazuje Mezinárodní úmluva o právech dítěte a v některých státech je takové jednání soudně postihováno. Při psychickém týrání jsou dítěti odpírány projevy lásky, kladný emoční vztah. I když se psychické týrání zdá humánnější než fyzické, pravdou je, že psychické týrání má na zdravý vývoj dítěte vážnější dopad. Je prokázáno, že u dětí, soustavně psychicky trestaných, dochází k psychosomatickým obtížím a neurózám. (Čáp, Mareš, 2007, s. 255 – 256)

Ochrana dítěte před všemi formami násilí ze strany rodičů a všech ostatních lidí je zakotvena v článku 19 Úmluvy o právech dítěte. Od svého vzniku dne 1. ledna 1993

je Česká republika smluvní stranou Úmluvy o právech dítěte, kterou bývalá Česká a Slovenská federativní republika podepsala v roce 1990 a ratifikovala do svého právního řádu v roce 1991. Úmluva byla publikována ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb. V odstavci č. 1 článku č. 19 Úmluvy o právech dítěte je uvedeno:

„ Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli osob starajících se o dítě.“

(Úmluva o právech dítěte [on-line]. Dostupné také z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/> [cit.2014-10-20])

V každé rodině existuje daný řád, který představují určité návyky, mýty, rituály, zaběhnuté činnosti, postoje apod. Patří sem i způsoby trestání a odměňování. Řád jednotlivých rodin se může lišit v souvislosti na osobnosti, sociální a emocionální zralosti rodičů, na ekonomických podmínkách rodiny, na vztazích mezi rodiči a dětmi. Důležitou roli zde hraje také přítomnost tolerance, akceptace, nebo lhostejnost, ignorance či násilí. Mezi biologické vrozené vlastnosti člověka patří agresivita, která se může projevat při výchově dítěte v různých formách. Hovoříme o aktivní agresivitě, projevující se útokem, křikem, nadávkami, veškerou činností směřující proti konkrétní osobě. Druhou formu agresivity označujeme jako pasivní, která se projevuje neúčastí, zanedbáváním dítěte a neuspokojováním jeho potřeb. (Vaníčková, 2004, s. 56)

Fyzické tresty mají své dlouhodobé následky. Vyvolávají u jedince trauma, stres z očekávaného trestu za porušení daného řádu, povinnosti nebo nesplnění uloženého úkolu. Dítě předem očekává trest, o kterém ví, že bude bolestivý, ponižující, pociťuje strach, smutek, stud, pocit viny a jeho organismus mobilizuje obranné mechanismy proti bolesti a ponížení. U fyzicky trestaných dětí v budoucnu můžeme sledovat transgenerační přenos násilí do vlastní rodiny, jako vzorec vhodného chování. Následek fyzických trestů se může u jedince projevit také jako posttraumatická stresová porucha. Je prokázáno, že k posttraumatické stresové poruše u dítěte dochází tehdy, pokud je vystavováno dlouhodobé a opakující se traumatizaci. Posttraumatická stresová porucha se u dítěte projevuje poruchou osobnosti, ztíženou adaptací na prostředí, psychickým napětím, snížením schopnosti se soustředit, ztrátou radosti ze života, zvýšenou únavou, sociální izolací aj. (Vaníčková, 2004, s. 80 – 84)

Výchovný účinek má jen ten trest, který u dítěte vyvolá pocit viny. Dítě by si mělo být vědomo svého prohřešku. Pokud dítě nemá tento pocit viny, stává se trest pouze aktem násilí a negativní citový náboj dítěte se obrátí proti trestajícímu. Význam trestu spočívá v nápravě škody, která nevhodným jednáním dítěte vznikla, dále v působení na dítě do takové míry, že podobné nežádoucí jednání již nebude opakovat. Avšak nejdůležitější význam trestu tkví v tom, že z viníka sejme pocit viny. Silnější účinnost než trest má odměna, která utvrzuje správné chování. Odměnu a trest vnímáme jako základní výchovné prostředky, které nám slouží k dosažení určitých cílů ve výchově. (Matějček, 1989)

„Oprošťování se od zajetí trestů neznamena rozmazlování. Děti nejsou rozmazlené proto, že s nimi rodiče jednají jako rovný s rovným, že se jim rodiče věnují a umí je obdarovat, ale rozmazlené děti vyrůstají tam, kde rodiče neumí dávat, ale chtějí brát, a tak si u dětí svoji lásku kupují nebo svůj nezájem vykupují. A stále platí dvě zlatá pravidla výchovy: vymezení limitů pro chování dítěte a důslednost.“ (Vaníčková, 2004, s. 24)

1.5 Chyby rodičů ve výchově

Rodiči se většinou stávají mladí lidé, kteří nemají žádné zkušenosti s výchovou dítěte. Až narozením vlastního dítěte získávají první výchovné zkušenosti a to často pod kritickým dohledem vlastní matky, tchyně, babičky apod. Tento „dohled“ mladé rodiče může znejistit. Je přirozené, že ač mladí rodiče chtějí být ve výchově svého dítěte dokonalí, přesto dělají chyby. Chybuje každý člověk, důležité je si tyto chyby uvědomit a vzít si z nich ponaučení, což platí jak v běžném životě, tak i ve výchovné činnosti. Bohužel jsou i chyby ve výchově, které si rodiče uvědomí pozdě, kdy již je jen malá šance na nápravu. Jde především o přehlížení záliby dětí v počítačových hrách, kdy se dítě může stát závislým na počítačových hrách a následně pak nedokáže rozpoznat reálný svět od toho virtuálního, počítačového. Samotný jedinec má pak problémy s navazováním vztahů, zapojení se do kolektivu vrstevníků, apod. (Prekopová, 2010)

Velice častou chybou ve výchově je kladení nepřiměřených požadavků na dítě ze strany rodičů a vychovatelů. Je třeba si uvědomit, že dítě nedokáže přemýšlet, chovat se a jednat jako dospělý jedinec. Na druhou stranu také nedostatek požadavků kladených na dítě může mít nežádoucí následky. V obou dvou případech, tj. kladení vysokých požadavků nebo minimálních požadavků na dítě, může vést k labilitě až psychickým problémům dítěte. Důležitým prvkem ve výchově je nejen vytyčovat požadavky, ale také kontrolovat jejich

plnění. (Čáp, Mareš, 2007, s. 251) Stejný postoj k neúměrným národkům rodičů na dítě, zaujímá i Prekopová, která poukazuje na skutečnost, že tento tlak vyvolává u dítěte pocit strachu ze selhání. (Prekopová, 2010) I přílišná povolnost, kladení minimálních požadavků na dítě, není dle jejího názoru to nejlepší pro dítě. Mnohdy se dítě pak stává tzv. „malým tyranem“, kdy rodiče jsou svým potomkem doslova zotročeni. Tito rodiče pocítují psychické vyčerpání výchovou dítěte a sami už kolikrát nevědí jak dál. Často pak hledají radu, jak na dítě výchovně působit, neboť nepomůžou výhružky ani vlídné slovo. (Prekopová, 1993, s. 12)

Jak z výše uvedeného vyplývá, platí staré pravidlo „všeho s mírou“. I ve výchově se nesmí nic přehánět. Požadavky na dítě bychom měli vždy přizpůsobit jeho schopnostem, a to jak fyzickým tak psychickým.

Nadměrná péče – výchova rozmazlující

Přesto, že dítě pro zdravý duševní vývoj potřebuje projevy lásky a náklonnosti rodičů, není vhodné tuto lásku přehánět. Nadměrné projevy lásky a náklonnosti, projevující se ve snaze dítěti vše povolit, poskytnout mu vše čeho se mu zachce, nejsou pro dítě to nejlepší. Dítě se začne domáhat svých přání pláčem a záchvaty vzteku, nedovede se samo zaměstnat a vyžaduje stálou pozornost dospělých. Stává se z něj egoista, malý sobec, který není schopen si hrát s ostatními dětmi. Rodiče se svými potomky dlouhou dobu jednají jako s maličkým nesamostatným dítětem. Z dítěte vychovávaného tímto způsobem vyrůstá stydlivý, bojácný, nesamostatný, pasivní člověk, často s hypochondrickou péčí o své zdraví. (Teyschl, Brunecký, 1973) Také Matějček poukazuje na nezdravou lásku rodičů k dítěti. Kdy tito na dítěti nezdravě lpí, zbožňují je, a vědomě či podvědomě si přejí, aby tak malé a roztomilé zůstalo stále. Ve snaze dítě k sobě připoutat mu nedovolují žádné samostatné aktivity, posluhují mu a podřizují se jeho přáním. (Matějček, 1992, s. 62)

Rodiče tímto jednáním vytváří pro své dítě nereálný svět. Dítě tak domov považuje za jediné místo, kde dosáhne vždy svého cíle bez vynaložení jakéhokoliv úsilí. V pozdějším období pak dítě není schopno tento domov opustit. Přesto, že jednou domov fyzicky opustí, citově není nikdy schopno se odpoutat. Na cestě životem čeká člověka nespočet překážek, které musí zdolávat a pokud se dítě již v rodině nenaučí zdolávat překážky, nejprve malé později větší, nikdy nemůže vyrůst v samostatného jedince schopného odolávat překážkám, se kterými se bude v dospělosti setkávat. Je mnoho rodičů, kteří svým dětem pomáhají překonávat překážky i v jejich dospělosti, neboť je stále

vnímají jako malé děti a cítí potřebu jim být nápomocni. (John a Linda Frielovi, 2002, s. 22 - 39) Jak jsem již uvedla, v průběhu života se jednotlivec potýká s mnoha problémy, které je nucen řešit a dítě, které je v rodině hýčkáno, rozmazlováno, se s těmito problémy střetává velice brzy a to již při zahájení docházky do předškolního zařízení, následně pak do školy. Hýčkané dítě není mnohdy schopno pracovat v kolektivu s druhými dětmi a respektovat jakoukoliv autoritu. (Adler, 1999, s. 12)

Výchova příliš úzkostná

Také přehnaná starostlivost a úzkostlivost rodičů, kteří se snaží dítěti odstraňovat veškeré překážky, omezuje samostatnost dítěte. O dítě se bojí tak, že ho nepouštějí mezi ostatní děti. (Teyschl, Brunecký, 1973) Rodiče i při tomto způsobu výchovy na dítěti úzkostlivě lpí, avšak na rozdíl od výchovy rozmazlující, zde je to ze strachu, aby si neublížilo. Snaží se omezovat nebo mu zakazovat takové aktivity, při kterých by mohlo dojít k úrazu. (Matějček, 1992, s. 62)

Přehnaná přísnost - perfekcionalismus

Stává se, že rodiče ke svému dítěti zaujímají odmítavý postoj, snaží se na něm najít nějaké chyby a z toho pramení přehnaná přísnost vůči dítěti, kdy je rodiči neustále napomínáno a trestáno. Také ctižádostivost rodičů může být spíše na škodu zdravému vývoji dítěte. Rodiče po dítěti požadují výkony, které dítě není schopno splnit. Tím se utváří u dítěte pocit méněcennosti. Pokud tento tlak ze strany rodičů trvá delší dobu, může se u dítěte objevit nervová porucha. *„Rodiče se přepjatě snaží, aby dítě bylo co nejdokonalejší ve všem, nebo aspoň v oboru, který má z jejich hlediska zvláštní hodnotu. Vidina úspěchu jim nedovoluje realisticky hodnotit možnosti dítěte. Často přenášejí na dítě svou neuspokojenou touhu po určitých hodnotách, jichž se jim v životě nepodařilo dosáhnout a kterých by nyní mělo dítě dosáhnout za ně.“* (Matějček, 1992, s. 63) Vlivem příliš přísné výchovy vyrostle z dítěte plachý, bezradný a uzavřený jedinec. Přísná výchova může být také důvodem útěku starších dětí z domova, který přestal pro ně být domovem a stal se spíše nesnesitelným vězením. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973) Mnohdy je dítě za svoje chování rodiči trestáno tak, že mu odpírají svoji lásku, nevšímají si ho nebo ho za trest zavírají. (Prekopová, 2010)

Jak většina autorů uvádí, při této výchově se dítě stává pro rodiče nástrojem kompenzace jejich vlastních životních neúspěchů. Každý rodič si přeje pro své dítě to nejlepší, ale jen moudrý rodič dokáže odhadnout schopnosti a možnosti svého dítěte.

Lhostejný postoj rodičů k dítěti – výchova zanedbávající

V rodině se můžeme také setkat s lhostejným vztahem rodičů k dítěti. Rodiče zanedbávají nejen obvyklou péči o dítě, ale neposkytují mu žádnou mateřskou lásku, tolik potřebnou pro zdravý vývoj dítěte. Rodiče svůj odmítavý postoj k dítěti svádějí na dítě, na jeho neposlušnost, drzost, prostě na dítě takové jaké je. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973) Na žebříčku hodnot u některých rodičů se dítě nalézá až na posledních místech. V některých případech nezájem rodičů o dítě může ohrozit zdravý vývoj jedince, proto dochází k odebrání dítěte od rodiny. (Dunovský, 1986)

Jak uvádí Matějček, zanedbávající výchova se neprojevuje přímo na venek, ale ve skryté formě. K zanedbávání výchovy dochází většinou v sociálně slabých rodinách, v rodinách negramotných rodičů, přistěhovalců s jinou kulturou, asociální rodiny apod. I když zde nemusí platit pravidlo, že sociálně slabé rodiny musí zákonitě své děti zanedbávat. Zřídka jsou děti vedeny k nějaké povinnosti a odpovědnosti, školu vnímají jako nutné zlo, a proto se jí snaží s větším či menším úspěchem vyhýbat. S tím je pak spojena jejich školní neúspěšnost. (Matějček, 1992)

Nepřátelský vztah rodičů k dítěti – zavrhuující výchova

Setkáváme se také s nepřátelským poměrem k dítěti, kdy nemusí jít o nadávky a přísné tresty, ale o peskování a ustavičné napomínání. Na takovou výchovu dítě reaguje neposlušností, lhaním, útekem z domova. Rodiče často své okolí přesvědčují o své lásce k dítěti, přitom otevřeně poukazují na jeho nedostatky a vady. (O. Teyschl, Z. Brunecký, 1973) Matějček označuje tento postoj rodičů k dítěti jako „výchovu zavrhuující“, která, stejně jako u zanedbávající výchovy, se projevuje většinou ve skryté než ve zjevné podobě. U rodičů může dojít k určitému zklamání, nejistotě, úzkosti, když chování dítěte nesplňuje jejich očekávání, chová se provokativně, nevhodně a z pohledu rodičů nepřijatelně. Toto zklamání, úzkost, se u dospělého člověka může projevit jako agrese vůči zdroji této úzkosti, tj. proti dítěti. (Matějček, 2007, *Co, kdy a jak ve výchově dětí*)

Jiné prohřešky ve výchově

Jedním z velkých prohřešků ve výchově dítěte je, když mezi rodiči je menší či větší konflikt a dítě si berou jako hromosvod, oběť, na kterou svalují vinu. Mnohdy berou dítě jako prostředníka při konfliktu, kdy chtějí znát jeho názor, dítě je tlačeno do jakési soudcovské role, které mnohdy nerozumí, nedokáže říci, kdo z jeho rodičů má pravdu. Tento stav u dítěte vyvolává úzkost, vnitřní neklid a nemá radovat ze života. (Matějček, Dytrych, 2002)

Nezřídka se s tímto stavem, kdy dítě je nuceno jedním z rodičů se postavit na stranu matky či otci, setkáváme v rozvedených rodinách, kdy mezi partnery je určitá rivalita, zloba a nenávisť.

2 RODINA

Definice rodiny bude jiná od právníka, sociologa, národohospodáře nebo demografa. Každý určitě řekne řadu znaků, které definují rodinu a které existovaly již v daleké historii lidstva. Rodina je vnímána jako systém, jehož prvky nejsou lidé sami o sobě, ale interakce a vztahy mezi těmito lidmi. (Matějček, 1992, s. 28 - 34) Rodina má klíčový význam v životě jednotlivce i v životě společnosti. Od pradávna plní ve společnosti důležité funkce, mezi něž patří:

1. biologická a sociální reprodukce člověka,
2. ekonomicko-zabezpečovací, rodina je ekonomickou jednotkou,
3. svým členům poskytuje pocit bezpečí, pocit jistoty a ochranu,
4. kontrola chování a jednání svých členů,
5. funkce emocionální. (Čáp, Mareš, 2007, s. 60)

Kolem dvou let věku dítě přijímá tzv. rodinnou identitu, vědomí že patří do určitého společenství, ve kterém zaujímá své místo a je ostatními přijímáno. (Matějček, Dytrych, 2002) Ke zdravému vývoji osobnosti dítěte, je zapotřebí uspokojování jeho základních psychických potřeb, kterými jsou jistota, stimulace, učení a životní perspektiva. Tyto potřeby může najít jen v prostředí plném vřelých citových vztahů, jaké nabízí právě rodina. (Matějček, 1989) Toto prostředí nemusí poskytovat jen rodina, ale i jiné lidské společenství, které dle právního hlediska rodinou není. (Matějček, 1992, s. 28)

Poruchy funkce rodiny

Se zřetelem k výchově dítěte v rodině, může být příčin poruch funkce rodiny velké množství. Mohou pramenit ze vzájemné interakce jednotlivých článků řetězce systému, který tvoří „jednotlivec – rodina – společnost“. Případné poruchy v tomto systému mohou ovlivnit i několik základních funkcí rodiny.

➤ *Porucha biologicko-reprodukční funkce*

Z různých důvodů se v rodinách děti nerodí nebo se rodí s nějakým zdravotním postižením. V bezdětných rodinách mnohdy není příčinou tohoto stavu neschopnost rodičů mít děti, ale ekonomické faktory a určitý standart rodiny. Narození postiženého dítěte představuje pro jednotlivé členy rodiny a fungování rodiny velký problém, a ne každý člen rodiny tuto situaci dokáže zvládnout.

➤ *Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce*

Rodiče nemohou nebo nejsou ochotni se zapojit do výrobního procesu a tím ekonomicky zabezpečit rodinu.

➤ *Porucha emocionální funkce*

Je to především vyrovnaná a spokojená atmosféra rodiny, která ovlivňuje zdravý vývoj dítěte. Rodinu mnohdy zakládají jedinci, kteří sami nejsou dostatečně vyzrálí, příchodem dítěte na svět jsou často zaskočeni a na výchovu dítěte nepřipraveni. K poruše emocionální funkce dochází v případech, kdy dojde v rodině k rozvratu, rozvodu, nezájmu rodičů o dítě, týrání nebo zneužívání.

➤ *Porucha socializačně-výchovné funkce*

K této poruše dochází v případech, kdy rodiče se o dítě sami nemohou postarat z důvodu nemoci, úmrtí rodiče, popřípadě z jiných vnějších okolností, nebo také pro svoji nevyzrálost se nedovedou o dítě postarat. Nezřídka se setkáváme, že rodiče se nechtějí starat o dítě. (Dunovský, 1986)

2.1 Historický vývoj a pojetí rodiny

V dávné historii pojem rodina byl vnímán jako společenství lidí, kteří společně hospodaří, bydlí pod jednou střechou a mají společnou autoritu - „hlavu rodiny“. Do této rodiny patřilo i služebnictvo. Vedle tohoto pojetí, především u šlechty a patricijů, byla rodina vnímána jako společenství osob, které nepojí společné bydlení, ale pokrevní pouto, majetek a moc. V současné době slovem rodina označujeme manželský pár s dětmi. (Možný, 1990, s. 17-18)

Rodina, jako malá sociální skupina, prošla historickým vývojem od tradiční, moderní až k postmoderní. Tradiční rodina byla vícegenerační, kdy pod jednou střechou zde žily děti, jejich rodiče a prarodiče. V tradiční rodině autoritou byl otec. Pro křesťanství rodina znamenala instituci, která je nezrušitelná. „*Za trvalost rodiny ručila náboženská víra svou nejvyšší autoritou: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*“. (Možný, 2008, s. 22) V pozdější době bylo toto pojetí manželského svazku nahrazeno manželstvím založeným na občanské smlouvě, s možností z tohoto svazku vystoupit.

Tradiční rodina byla patriarchální, kde otec působil jako přísná autorita, které se manželka a děti musely podřizovat. V takové rodině byla silná soudržnost a rozvod byl výjimkou. Postupným vývojem rodiny, zejména ve dvacátém století, dochází ke změnám rodiny.

Rodina se mění v demokratické společnosti, kde žena a muž mají rovnocenné postavení. Avšak v takové demokratické rodině vznikají nové problémy, které dříve v patriarchální nebyly. Zaměstnané ženy mají méně času na výchovu dětí a na vedení domácnosti, jsou ekonomicky samostatnější a sebevědomější, případné konflikty mezi partnery nečásto vyústí až k rozvratu rodiny. (Čáp, Mareš, 2007, s. 61)

Historickým vývojem dochází k zásadním změnám v rozvržení tradičního postavení muže a ženy v rodině, kdy muž byl vnímán jako chlebodárce a žena ochránkyně rodinného krbu. Ženy vstupem do manželství a příchodem dítěte zůstávaly doma a plně se věnovaly péči o děti a o domácnost. Zvyšováním profesionální kvalifikace se ženy stále více snaží co nejdříve vrátit z domácnosti do pracovního procesu. Vrácení ženy zpět do zaměstnání představuje pro rodinu přínos do rozpočtu rodiny, ale také se od muže právem očekává jeho podíl na domácích pracích a výchově dětí. (Možný, 1983) Matka má stále rozhodující postavení ve výchovné oblasti a také dítě má větší důvěru k matce než k otci. Co se týká času, který rodiče stráví se svým dítětem, jsou zde určité rozdíly mezi městem a venkovem. I přes nedostatek času, matky na venkově věnují více času výchově svých dětí. (Biedermann, 1988, s. 2)

V moderní, nukleární rodině společně bydlí rodiče a děti. Matky většinou vykonávají svoje zaměstnání a stávají se ekonomicky nezávislé. Na výchově dětí a chodu domácnosti se podílejí otec a matka společně. Role muže a ženy dostávají nové rozměry. Vlivem mnoha sociálních změn dochází postupně ke změně rodiny moderní v rodinu postmoderní. Struktura postmoderní rodiny je variabilní, individualizována. (Možný, Rodina a společnost, 2008, s. 14 – 25)

Manželstvím označujeme společensky uznávaný svazek mezi mužem a ženou založený zákonem stanoveným způsobem, za účelem založení rodiny a výchovy dětí. Tento svazek může být uzavřen formou občanského nebo církevního sňatku, za podmínek stanovených v zákoně o rodině. Taktéž zánik manželství je možný pouze zákonem předepsaným způsobem, což může být smrtí jednoho z manželů, prohlášením za mrtvého jednoho z manželů nebo zrušením manželství rozsudkem soudu o rozvodu manželství. (Muselíková, Vaňková, Vodičková, 2012, s. 132 – 137)

„Česká rodina se po mnoho století utvářela a trvala jako katolická rodina.“ (Možný, 1990, s. 63) Křesťanské pojetí manželských vztahů je založeno na vzájemné lásce. (Možný, 1990, s. 64) V současné době rodina, jako primární malá sociální skupina, na sebe

soustřeďuje pozornost mnoha vědních disciplín. Právě v této společenské mikrostruktuře se utváří vztahy jedince a společnosti, které mají vliv na začleňování člověka do života společnosti. Rodina zaujímá rozhodující úlohu pro rozvoj a socializaci dítěte. Rodina, jako malá sociální skupina, prochází neustálými proměnami. Velký význam na proměnu rodiny má především demokratizace vztahů v celé společnosti, kdy postupně dochází ke změně přísně patriarchálních vztahů v dřívějším systému rodiny na vztahy partnerské a to nejen mezi manžely, ale také mezi rodiči a dětmi. Ženy se stále více zapojují do pracovního procesu, čímž dochází k jejich emancipaci a větší nezávislosti na mužích. Dřívější typ rodiny patriarchální se mění v rodinu moderní, kdy rodina již není samostatnou ekonomickou výrobní jednotkou, ale převažuje v ní oblast spotřební. Rodina se stává závislou na fungování celé společnosti. (Dunovský, 1986)

V minulosti byly děti „kapitálem chudých“. Chudé rodiny mívaly hodně dětí, neboť tyto představovaly pro rodiče pojistku pro případ stáří a nemoci. Početná rodina znamenala také určitou ekonomickou sílu a prestiž v dané komunitě. Děti již od raného dětství pracovaly a tím se podílely na rodinné ekonomice. V současné době je u dětí věnována pozornost přípravě na budoucí povolání, na určitou kvalifikaci, a tím jsou děti delší dobu neproduktivní, nepodílejí se na rodinné ekonomice. Také se změnil podíl pomoci dětí při domácích pracích. (Možný, 1983)

2.2 Současné pojetí rodiny

Historickým vývojem, kterým rodina prošla, dnes označujeme rodinou manželský pár s dětmi. (Možný, 1990, s. 17) Velký podíl na změně fungování rodiny má bezesporu emancipace žen. Ženy, jejichž dřívější postavení ve společnosti znamenalo starání se o děti a o muže, se postupem času zapojují do pracovního procesu, získávají vzdělání a stávají se rovnocennými partnery mužů na pracovišti i v rodině. Setkáváme se s termínem „dvoukariérová rodina“, kde muž i žena vykonávají povolání vyžadující vysokou pracovní exponovanost. Od muže se nyní právem očekává, že bude pomáhat s domácností a ve výchově dětí. Identita ženy stále tkví v jejím mateřství a ženství, avšak sebevědomí ženy se do jisté míry opírá mimo jiné o samostatnost získanou v profesi, tj. ekonomickou nezávislost, důležitou zejména v případě ztroskotání manželství. Můžeme říci, že toto uspořádání v rodině, tj. rovnocenné postavení muže a ženy při výchově dětí, je v současné době převládajícím typem. (Možný, 1983)

Rodina jako celek tvoří malou sociální skupinu, ve které každý její člen zastává určitou roli. Doktorka Jungwirthová pro objasnění rolí jednotlivých členů rodiny poukazuje na teorii, kterou vytvořil Meredith Belbin, teoretik managementu, zabývající se rozdělením rolí v malém pracovním týmu. Belbin popsal devět základních rolí, kdy každá má své pozitivní a negativní stránky. Všechny tyto role se navzájem doplňují, a pokud jedna role chybí, funkčnost skupiny se sníží. Belbinova teorie rozdělení rolí byla adaptována i na rodinné systémy s tím, že těchto rolí je zde osm. Ze začátku jsou tyto role rozděleny mezi rodiče a další dospělé členy rodiny, po narození dětí do rodiny některé role přecházejí na ně. Podle teorie Belbina hovoříme o roli:

- Běhal, šmejdl, sháněl – tento člen rodiny přináší nápady, zabraňuje stagnaci a uzavření rodiny před okolním světem. Často je to nejoblíbenější člen rodiny.
- Režisér – usměrňuje aktivity rodiny k dosažení společného cíle. Po ostatních členech rodiny vyžaduje ukázněnost, systematickosti a smysluplné chování.
- Rejpal – nabízí členům své originální nápady a snaží se o to, aby se členové rodiny nezabývali zbytečnostmi a nesmysly. Většinou má správný a objektivní úsudek, který je mnohdy vnímán negativně.
- Chrlíč – bývá nejtvorivější z členů rodiny a těžko snáší kritiku svých nápadů.
- Zralý rodič – dokáže nejen mluvit, ale i všem členům rodiny naslouchat a využít jejich potenciál pro prospěch celku. Působí jako přirozená autorita a nenásilným způsobem udržuje disciplínu.
- Hasič, svorník, tmel – snaží se o jednotu a bezkonfliktnost rodiny. Snaží se předcházet konfliktům v rodině a případné konflikty pak urovnat.
- Tahoun - pracuje na plnění cílů a strategii mění v konkrétní úkoly. Má silný charakter a vyžaduje řád a stabilní strukturu. On sám potřebuje od rodiny uznání a negativní kritika ho omezuje.
- Dotahovač – ujišťuje se, že vše potřebné bylo detailně splněno. Vyžaduje dodržování termínů a netoleruje nezodpovědné jednání. Mnohdy pro detaily ztrácí přehled o důležitých věcech. Jeho neustálý dohled je určitou pojistkou pro efektivní chod rodiny. (Jungwirthová, 2013, s. 47 – 55)

Vlivem společenských a ekonomických podmínek se rodina stále vyvíjí a mění. Na základě tohoto vývoje můžeme uvést některé znaky současné české rodiny:

- Mění se očekávání trvalosti vztahu. Partneři nechtějí riskovat a raději vstupují do otevřeného vztahu, ze kterého mohou bez větších obtíží vystoupit. Ačkoli spolu vychovávají společné děti, žijí raději v neformálním svazku.
- Nízká stabilita rodiny. Česká republika se řadí mezi státy s nejvyšším podílem manželství zaniklých rozvodem.
- Odklad uzavření prvního manželství do vyššího věku. Dle populačního vývoje ČR v roce 2005 muži vstupovali do manželství v 30,7 letech a ženy v 28,1 letech.
- Odsouvání rodičovství na pozdější období. Jedinec dává přednost kariéře a mnohdy pak s vyšším věkem se mohou objevit i zdravotní problémy. Hodnotovými prioritami mladé generace je individualismus a seberealizace.
- Většina partnerů má již předmanželskou zkušenost v oblasti sexu, která je v dnešní společnosti běžně přijímána.
- Mezi další znaky typické pro současnou rodinu je akceptace dvoukariérové rodiny, kdy rodiče přenechávají péči o dítě třetí osobě. Výchova je přenášena na instituce a činnosti dříve zajišťované rodinou spočívají na společnosti jako celku.
- Typická ženská a mužská role v rodině je stále více stírána.
(Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011, s. 106 – 109)

2.3 Socioprofesionální kategorie rodiny, jako faktor ovlivňující výchovu dítěte

„Základní jednotkou nomenklatury socioprofesionálních kategorií je typ zaměstnání a jejími základními kritérii je status zaměstnání (pobírání nebo nepobírání pravidelné mzdy), úroveň vyžadované kvalifikace a typ práce (manuální či nemanuální). Na základě charakteru zaměstnání je tak definována hierarchie sociálních kategorií.“ (Montoussé, Renouard, 2005, s. 250).

Budoucí zaměstnání dětí velice silně ovlivňuje sociální kategorie a status rodičů. Sám autor zastává názor jako P. Bourdieu, který v tomto smyslu poukazuje na různou míru ekonomického, sociálního a kulturního kapitálu v konkrétní rodině. Vysokoškolské vzdělání je předpokladem získání vyššího sociálního statusu. Vzdělání všeobecně pak představuje určitý předpoklad pro snížení rizika nezaměstnanosti. Vlivem vývoje

na trhu práce, si zaměstnavatelé vybírají uchazeče s vyšším vzděláním i na pozice, kde se dříve uplatnily i uchazeči s nižším vzděláním. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 250 - 268).

Na vliv ekonomického, sociálního a kulturního kapitálu rodiny jako činitele při výchově, které ovlivňují možnost dosažení vyššího vzdělání dítěte, poukazuje mnoho jiných autorů zabývajících se výchovou. Šance získat vysokoškolské vzdělání je pro děti z dělnických rodin méně pravděpodobná, než u dětí, kde otec má vysokoškolské vzdělání. Avšak jsou různé názory na tuto situaci. Někteří autoři poukazují na přetrvávání socioekonomických nerovností z jedné generace na druhou, ať už se jedná o sociální nebo kulturní reprodukci. Na základě provedených výzkumů lze říci, že i když má dítě určité nadání či schopnosti, tato skutečnost nehraje při dosahování vzdělání takovou roli jako samotná hodnotová orientace rodiny. Je to tedy především rodinné prostředí, které dítě stimuluje a podporuje rozvoj jeho schopností, nebo naopak je brzdí, nepodněcuje, a tím v konečném důsledku rozhoduje, k jaké sociální vrstvě se dítě v dospělosti zařadí. (Plaňava, Pilát eds., 2002, s. 26 – 30)

Rodiny, kde otec i matka vykonávají vysoce náročné povolání vyžadující neustálé sebevzdělávání a vysokou pracovní exponovanost, označujeme jako „*dvoukariérové rodiny*“. Jde o skupinu rodin, kdy se oba manželé věnují náročné vědecké práci, umělecké činnosti, lékaři apod. Vesměs jde o rodiny, kdy oba manželé mají vysokoškolské vzdělání. S ohledem na socioprofesionální zařazení rodiny, nejčastěji se sociální problémy vyskytují v rodinách s nejnižším vzděláním a nejnižšími příjmy. Z praxe ale víme, že můžeme předpokládat zvýšený výskyt sociálních problémů i v rodinách vysokoškolsky vzdělaných rodičů s vysokými příjmy. U těchto rodin však bývají problémy skryté a mnohdy trvají i několik let, aniž by vyšla navenek krizová situace vyžadující sociální intervenci. (Možný, 1983)

Je prokázáno, že vysokoškolsky vzdělané ženy, zakládají rodinu mnohem později než ženy s nižším vzděláním. Po narození dítěte se pak snaží co nejdříve se vrátit do pracovního procesu, zvláště pokud zastávají významnou funkci. Nelze ale říct, že by vysokoškolsky vzdělaní rodiče věnovali výchově svých dětí menší pozornost nebo méně lásky a něhy, než rodiče s nižším vzděláním a naopak. Je ale prokázáno, že čím vyšší vzdělání manželů, tím více rozvodů – dvoukariérová rodina se častěji rozpadá. Vysokoškolsky vzdělaní rodiče mívají často jen jedno dítě, neboť druhé dítě již představuje pro matku ohrožení jejího profesního rozvoje. Dítě vyrůstá jako jedináček a většinou jeho rodiče, zejména otcové, jsou starší, než rodiče jeho vrstevníků. Na druhou stranu je zde předpoklad, že dítě

vysokoškolsky vzdělaných rodičů bude lépe hmotně zajištěno než děti rodičů se základním vzděláním - má vlastní pokoj, svůj počítač, lepší podmínky ke studiu. Hmotné zajištění není jediným důvodem zvýšené orientace k dosažení určitého vzdělání, ale hraje zde velkou roli také tradice a přejímání vzorů od svých rodičů, životní způsob rodiny, způsob trávení volného času, návštěva divadla, koncertů, cestování apod. To vše poskytuje dítěti více zprostředkovaných podnětů. (Možný, 1983)

Výzkumu prokázaly, že matky z dělnických tříd při výchově více používají fyzických trestů, častěji na dítě křičí a používají vyhrůžek. Také podíl otce při výchově dítěte byl v dělnických rodinách nejnižší. Nejvyšší podíl otce na výchově dětí byl pak zjištěn v nižší střední třídě, kdy např. nižší úředníci si domů nenosí práci a nejsou tak unavení, jako například otcové, kteří těžce fyzicky pracují. (Možný, 2008, s. 102)

Dítě při volbě svého budoucího povolání je do značné míry ovlivněno podmínkami rodiny, ve které vyrůstá a druhem práce, kterou vykonávají jeho rodiče. (Chlup, 1967, s. 26) Rodina hraje v možnostech jedince na budoucí uplatnění ve společnosti podstatnou roli. Již rodinné podmínky, které dítě má pro přípravu do školy, mu otevírají nebo naopak zavírají možnosti pro dosažení vyššího vzdělání potřebného k dosažení určitého povolání, a tím i společenského postavení. Tyto podmínky jsou dány nejen kulturním kapitálem rodiny, tj. vzděláním a kultivovaností rodičů, ale také ekonomickým kapitálem rodiny, kdy rodiče mohou svému dítěti koupit lepší učební pomůcky, pořídit vlastní dětský pokoj s pracovním stolem, a tím mu zajistí potřebné prostředí pro školní přípravu. (Možný, 2008, s. 103 - 104)

Jak z výše uvedeného vyplývá, nemalý vliv pro výchovu dítěte mají sociální podmínky rodiny, které jsou dány průměrným příjmem. Na výši příjmu má vliv především dosažené vzdělání rodičů, tj. čím vyšší vzdělání, tím lepší pracovní zařazení, vyšší status a vyšší příjem. Toto však nemusí být jednoznačným pravidlem, pouze jistým předpokladem.

Rodina manažerů, úspěšných podnikatelů, řídicích pracovníků nebo vysoce kvalifikovaných odborníků má mnohem vyšší příjmy než rodina nekvalifikovaného dělníka. O rodinách s vysoce nadprůměrnými příjmy a tím vysokou sociální úrovní hovoříme jako o „horních deseti tisících“. Ve většině českých rodin je průměrný měsíční příjem kolem dvaceti tisíc, a v neúplných nebo rodinách jednotlivců pak polovina. Jak výzkumy prokazují, příjmová úroveň jednotlivých domácností souvisí s profesí „hlavy domácností“, což je většinou muž, a jeho sociálním postavením ve společnosti.

Rodiny, které mají větší či menší finanční problémy jsou domácnosti dělníků, přitom nejhorší situace je v rodinách zemědělských dělníků, které se již mnohdy pohybují na okraji chudoby. Naproti tomu rodiny, kde muž zastává určitou řídicí funkci, se problémy s finanční situací téměř nevyskytují.

Podle příjmové situace domácnosti související s profesí muže, „hlavy domácnosti“, můžeme rodiny rozdělit do určitých socioprofesionálních skupin:

1. Vedoucí a řídicí pracovníci – příjmová situace je více než dobrá.
2. Vědci, inženýři, lékaři, pedagogové.
3. Technici, zdravotníci a další odborní pracovníci.
4. Nižší administrativní pracovníci.
5. Provozní pracovníci ve službách a obchodech.
6. Řemeslníci, kvalifikovaní dělníci.
7. Pomocní a nekvalifikovaní dělníci.
8. Kvalifikovaní dělníci v zemědělství – nejhorší příjmová situace rodiny.

(Tuček, Friedlanderová, 200, s. 23 – 29)

V naší společnosti je charakteristické pro většinu rodin, že pracují oba manželé a na financování domácnosti se podílejí společně. Nejsou již výjimky rodiny, kde větší podíl na příjmech domácnosti má žena. *„Sociální postavení rodiny je tudíž legitimní odvozovat ze sociálního postavení obou partnerů, zvláště když si uvědomíme, že socioprofesionální struktura mužské a ženské části populace je výrazně odlišná. To znamená, že už z povahy věci vyplývá, že musí existovat řada domácností sociálně nehomogenních.“* (Tuček, Friedlanderová, 200, s. 29)

V posledních letech se značně zvýšila ekonomická náročnost rodin, což má vliv na zaměstnanost rodičů. Pracovní zatíženost rodičů se zákonitě promítá do rodičovské péče, na kterou již mnohdy rodičům nezbývá příliš času ani sil. V rodinách se postupně vytrácí schopnost otevřeně komunikovat, společně strávené chvíle, ochota naslouchat jeden druhému a tím následně ke ztrátě emocionální funkce rodiny. Také volnočasové aktivity rodiny jsou odvislé od ekonomické situace dané rodiny. (Mühlpachr, 2011, s. 16)

Z výše uvedeného vyplývá, že socioprofesionální zařazení rodin, a od toho související ekonomická situace rodiny, má nemalý vliv na výchovu a žádoucí rozvoj dítěte. V současné době se předpokládá, že každé dítě bude mít svůj vlastní pokoj nebo kout

s pracovním stolem, kde se bude moci připravovat do školy nebo věnovat svým zálibám. Za standart rodiny se dnes také považuje vlastnictví počítače a internetu, které jsou v současné době nezbytné ke zdárnému zvládnutí studia. Také při hledání zaměstnání je internet nezbytným pomocníkem. Avšak vzhledem k socioprofesionálnímu zařazení rodiny, ne každá rodina si může tento standard dovolit.

2.4 Postavení otce a matky ve výchově dítěte

„Sociologie nereflektovaně přijímá perspektivu laické veřejnosti, která činí de facto sociálně odpovědnou za úroveň fungování rodinné instituce především ženu. U muže se pak klade jen otázka, jak v této obtížné sociální roli ženě pomáhá; že - z jiného aspektu - je to zrovna tak muž, kdo je za fungování rodinné instituce plně odpovědný, a žena mu „jen pomáhá“, to v této perspektivě ustupuje do pozadí.“ (Možný, 1990, s. 99)

Nelze říci, která činnost, práce je „významnější“ a „méně významná“. Jednotlivé pozice a činnosti jsou na sobě závislé a vzájemně nezastupitelné. *„Když Eva předla a Adam sil, kdo tehdy pánem byl?“* (Možný, 1990, s. 101) Tímto je naznačena odlišná skladba mužského a ženského údělu. Zlom přináší až moderní průmyslová společnost, kdy dochází k pohlavní univerzalitě většiny sociálních rolí. Otcové jsou přítomni u porodů, pomáhají s domácími pracemi, ženy působí v politice, v armádě apod. (Možný, 1990, s. 99 – 103)

Vztah muže - otce ke svým dětem se formuje už v jeho dětství, přejímá v podstatě vztah svého otce k němu, kdy úlohou otce bylo rodinu uživit, přicházel často pozdě domů a výchova dětí spočívala většinou na matce. Ivo Možný poukazuje na výsledky výzkumu, kdy z výpovědí jednotlivých dospívajících respondentů vyplývá, že matky se více zajímají o jejich volný čas, o jejich prospěch ve škole, s kým kamarádí apod. Naproti tomu otcové se s nimi více baví o sportu a politice. Autorita otce v rodině se mnohdy projevuje tím, že častěji nařizuje než matka, která žádá nebo prosí, proto je logické, že dítě s otcem má horší vztah než s matkou. Avšak toto není pravidlem, neboť dnes je častěji mezi otcem a matkou vzájemná zastupitelnost, kdy matka se může s dítětem bavit o jeho budoucím povolání, otec s ním tráví jeho volný čas a sdílí stejné záliby, apod. (Možný, 1990, s. 107 - 108)

Většina autorů zabývajících se sociologií rodiny a jejím vývojem uvádí, že ve vztahu k dítěti zastávají oba rodiče nezastupitelné místo. Přítomnost matky má pro dítě velký

emocionální význam, otec více či méně podporuje jeho sebedůvěru, samostatnost, tvořivost a odolnost vůči konfliktním situacím. (Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011, s. 116)

Rodiče mají ve výchově dítěte největší podíl na jeho zdravém vývoji po všech stránkách. (Dunovský, 1986) Malé dítě potřebuje mnoho věcí, můžeme říci, že jednou z nejdůležitějších potřeb je jistota ve vztazích ke svým blízkým. Dítě potřebuje mít kolem sebe „svoje“ lidi, kteří se o něho starají, poskytují mu ochranu a projevují lásku. Mezi tyto „jeho“ lidi patří především rodiče, matka, otec a osoby v jeho nejbližším okolí. Hovoříme zde o mateřské lásce, o krásném vztahu, který umožňuje vzájemné uspokojování psychických potřeb. Bylo prokázáno, že nejen ženy, ale i muži jsou ve vztahu k dítěti vybaveni týmiž mechanismy jako ženy, otcovskou láskou. Tento poznatek soudy v posledních letech uplatňují při rozvodových stáních, neboť v minulosti dítě bylo téměř vždy ponecháno u matky. (Matějček, 2007, *Co děti nejvíc potřebují*)

Vzhledem k tomu, že péče o dítě byla po mnoho generací výhradně ženskou záležitostí, se většinou hovoří o lásce mateřské než otcovské. (Matějček, 1989) Je těžké říci kdo z rodičů, zda matka nebo otec, více působí na mnohostranný vývoj dítěte. Velký význam zde sehrává kladný emoční vztah, který má dítě s jedním z rodičů, a který mnohdy ovlivňuje i výběr zájmové činnosti dítěte. Děti vyrůstající v kladném emočním prostředí jsou svědomitější a vytrvalejší jak v učení, tak i v zájmové činnosti, dochází u nich k formování kladných znaků osobnosti, snáze se začleňují do společnosti. Kladný emoční vztah dítěte s rodiči se podílí na mnohostranný rozvoj dítěte. (Čáp, 1990) Matky mají většinou ochranné tendence, protipólem je pak otcovo povzbuzování dítěte k větší nezávislosti. (Bakalář, 2002, s. 128)

Funkce otce v rodině se v posledních desetiletích změnila a v současné době má otcovská funkce v rodině jiný obsah než dříve. V minulosti funkce otce spočívala především v zabezpečení obživy a ochrany rodiny před nebezpečím zvenčí. Dnes otcové tráví více času se svými dětmi, více se věnují společnému rodinnému životu. Otec se s dítětem dostává do intimního styku již od jeho prvních dnů, podílí se na jeho výchově a aktivně působí na vývoj jeho osobnosti. Domácí práce, dříve náležející jen manželce, nyní běžně vykonávají i otcové. (Matějček, 1989) Je prokázáno, že otec disponuje dostatečnou psychickou vybaveností k tomu, aby zastal roli „mateřského“ vychovatele. Dokonce mnozí dnešní otcové v oblasti péče o dítě mohou konkurovat i těm nejzručnějším matkám. (Matějček, 1989)

2.5 Neúplná rodina

Neúplnou rodinou označujeme takovou rodinu, kde dítě žije jen s jedním rodičem, na rozdíl od úplné rodiny, kde žijí děti spolu s oběma vlastními rodiči. (Dunovský, 1986) Příčinou neúplnosti rodiny může být rozvod, úmrtí, emigrace, svobodná matka atd. Neúplné rodiny bývaly i v dávné minulosti, kdy hlavní příčinou byla smrt jednoho z rodičů. Také rozvody zde byly, avšak masově se rozšířily až ve 20. století. (Matějček, 1989)

Dnes je ztráta jednoho z rodičů rozvodem nejčastějším důvodem neúplné rodiny, a naopak osíření dítěte úmrtím jednoho nebo obou rodičů je výjimečné. (Matějček, 1992, s. 139) Provedené výzkumy poukazují na skutečnost, že v neúplné rodině má dítě zhoršené podmínky pro emoční vývoj, pro jeho sebehodnocení a vyrovnanou osobnost. Avšak podobné podmínky pro svůj vývoj může mít dítě i v úplné rodině, kde mezi rodiči existuje skrývaný konflikt, který mnohdy působí na dítě silněji než samotný rozchod rodičů. (Čáp, Mareš, 2007, s. 62)

Rozvod

Vlivem rostoucí emancipace žen, demokratizaci vztahů v rodině a přechodem typu rodiny patriarchální v rodinu moderní, dochází ke snižování reprodukční aktivity rodiny. Dříve byly děti v rodině vnímány, mimo jiné, jako výrobní síla, kdy se zapojovaly do výrobního procesu uvnitř rodiny. Nyní rodiče více kladou důraz na vzdělání svých dětí, což je mnohdy ekonomicky dosti náročné a proto počet dětí v rodině se zmenšuje. Vývojem rodiny se dítě stává smyslem a cílem rodinného života. Vztahy v rodině jsou založeny na vzájemné lásce a úctě jejich členů. Vývojem rodiny ustoupily vnější stabilizační faktory, které rodinu stmelovaly, a objevují se více osobnostní faktory, které tvoří rodinu zranitelnější. Rodina se tak velice často rozpadá a stává se neúplnou rodinou. Ve většině případů se tak hlavou rodiny stává matka. Dítě tím postrádá dostatek mužského principu, čímž je oslabována jeho příprava na budoucí vlastní rodinný život. (Dunovský, 1986)

Na rozvodovosti má svůj podíl změna společenské situace dnešní rodiny, zejména ztráta některých jejích funkcí, které rodinu udržovaly pohromadě. Jednak ztratila funkci výrobní, ochrannou, vzdělávací, pojišťovací. V dnešní době jsou nejdůležitějšími funkcemi rodiny citové zázemí a příprava dětí pro život v dané společnosti. (Matějček, 1989)

Jako prediktory rozvodu můžeme vnímat socioekonomický status partnerů, kdy zde hraje roli vzdělání, povolání a příjem manželů, dále jejich věk, kdy do manželství vstupují příliš mladí a nevyzrálí jedinci. Vliv na rozvodovosti má i přítomnost dítěte v rodině, bezdětná manželství se snáze rozvádějí. Určitým prediktorem rozvodu může být doba trvání manželství, kdy se manželství často rozpadá v třetím a pátém roce svého trvání. Dalším krizovým obdobím pro manželství je desátý a dvanáctý rok od sňatku. Po překonání této doby je předpoklad, že manželství vytrvá. Velkou úlohu na udržení manželství má také náboženské vyznání obou manželů. Je prokázáno, že katolíci se rozvádějí méně než bezvěrci. U manželů, kdy jeden nebo oba pochází z rozvedené rodiny, je vyšší předpoklad, že i jejich manželství bude rozvedeno. Můžeme říct, že se častěji setkáváme s rozvodem manželství u městské populace než populace venkovské. (Možný, 2008, s. 222 – 227)

Rozvod rodičů představuje pro dítě velice svízelné období, kdy dítě pociťuje stres a frustraci důležitých lidských potřeb. Mnohdy toto období ovlivní dítě na celý jeho další život. Rozvod by měl vyřešit, ukončit konflikty mezi manžely, rodiči, a otevřít nové životní perspektivy. Mnohdy se však pozitivní změny nedostaví, ale naopak po rozvodu dochází k novým konfliktům, které přináší další frustraci a stres. Je prokázáno, že rozpad rodiny má negativní dopad na vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat manželství svých rodičů prožívá. Další stresové situace pro dítě nastávají, když si matka nebo otec přivedou nové partnery. Dítě nedokáže rozpoznat kdo je dobrý a kdo špatný, kdo ho má opravdu rád. Dítě ztrácí sebevědomí a důvěru ke všem lidem. Stres a frustrace základních potřeb se u dítěte může projevit jeho zhoršenou koncentrací a následným zhoršeným prospěchem ve škole, mnohdy, zejména u chlapců, se objevuje agresivní chování. (Matějček, Dytrych, 2002)

I po rozvodu manželství by si rodiče měli být vědomi svého rodičovství, že rozvodem se nezbavují svých povinností k dítěti. Rodiče mají nejen svá práva k dítěti, ale i odpovědnost za jeho řádnou výchovu bez ohledu na to, komu bylo dítě soudem svěřeno do výchovy. Po rozvodu rodiče mohou zaujmout různé postoje, bohužel mnohdy pro zdravý vývoj dítěte nebezpečné. Například jeden z partnerů více pociťuje zklamání a osamění, načež v důsledku tohoto zklamání se upne na své dítě, které pro něj je vším, tím dítě spoutá svou bolestí a zatíží svým neštěstím. Může se také stát, že jeden z partnerů cítí nenávist a pomstu, a smysl života vidí v odstranění druhého partnera ze života dítěte. Stává se, že po rozvodu se každý z partnerů snaží dítě získat na svou stranu např. kupováním drahých dárků a přitom jsou mnohdy opomíjeny jedny ze základních potřeb dítěte

a to pocit jistoty a bezpečí. Nezřídka dochází také k tomu, že jeden z rodičů dítě popuzuje proti druhému rodiči.

Dítě rozvod rodičů nese většinou velmi těžce, ve svém životě potřebuje oba rodiče, proto je důležité, aby po rozvodu se rodiče uměli společně dohodnout na jeho výchově a péči, bez zjevného nepřátelství. I když se rodiče rozvedou pro vzájemné neshody, pro dítě je důležitý pocit a vědomí, že oba rodiče ho mají rádi. (Matějček, Dytrych, 2002)

Soud při rozvodu zkoumá výchovné předpoklady rodičů. Doktor Bakalář vytyčil určitá kritéria, podle kterých lze posoudit kvality výchovných předpokladů rodičů. Mezi tato kritéria patří:

- Osobnost rodiče – citová, psychosociální zralost, produktivní orientace.
 - Vztah rodiče k dítěti – rodič by měl mít pozitivní vztah k dítěti (rodičovská láska).
 - Charakter, morálka a struktura mravních norem rodičů – mají být vzorem pro dítě.
 - Respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem – nebránit dítěti, z jakéhokoliv osobního důvodu, styk s druhým rodičem.
 - Vztah dítěte k rodiči - trvalá přítomnost dospělé osoby (rodiče), ke které si dítě vytváří pevný a trvalý vztah.
 - Vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, identity - dítě potřebuje vhodný vzor.
 - Úroveň vzdělání a inteligence rodiče – rodiče s vyšším vzděláním a inteligencí budou více působit na rozumový rozvoj dítěte.
 - Šíře rodinného zázemí – prarodiče, sourozenci, rodiče. Širší rodinné zázemí má kladný vliv na všestranný rozvoj dítěte.
 - Kontinuita prostředí pro dítě – dítě by nemělo zpřetrhat svazky s osobami pro něho důležitými a s prostředím, kde se cítí dobře.
 - Socioekonomický status rodiče – zajištění lepších životních podmínek dítěti.
- (Bakalář, 2002, s. 22 – 32)

Rodiče by po rozvodu měli respektovat právo dítěte stýkat se i s druhým rodičem. *„Zpřetrhání citového pouta dítěte k rodiči vede k narušení základní životní jistoty dítěte, popouzení pak k celému spektru poruch a vypěstovaný syndrom zavrženého rodiče k poškození psychického vývoje dítěte.“* (Bakalář, 2002, s. 25)

Ztráta jednoho z rodičů - úmrtí

Stejně jako u rozvodu jde o ztrátu jednoho z rodičů, avšak při úmrtí rodiče jde o ztrátu náhlou a definitivní. I tam kde předcházela nemoc, dítě, na rozdíl od konfliktních situací v rodině, pociťuje úzkostné napětí, strach a jiné prožitky, které vnímáme jako pozitivní, láskyplný vztah k nemocnému. Dítě nemá fyzický kontakt se zemřelým rodičem, ale vnímá jeho přítomnost „duchovně“, uchovává si na něho vzpomínky a to ty dobré, které mnohdy nabývají idealizované podoby. Dítě je ztrátou rodiče zaskočeno, přichází šok. Jako obranná reakce nastupuje protest, beznaděj, zoufalství a postupně přichází smíření s danou situací. (Matějček, Dytrych, 2002)

Svobodná matka

Jsou ženy, které netouží po založení rodiny a soužití s mužem, ale touží po dítěti. Skutečnost, že matka vychovává dítě sama, nemusí mít za následek nějaké úchylinky v jeho vývoji. Víme, že taková výchova je náročnější a může přinést určitá nebezpečí. Samotná matka je více pracovně zatížena, zaměstnání a péče o domácnost, tím dochází k tomu, že na výchovu dítěte nemá tolik času, jak by sama chtěla. Nemá možnost se s nikým podělit jak o svou práci, tak o své starosti a radosti. Co se týká množství podnětů potřebných pro zdravý vývoj dítěte, nelze říct, že by dítě svobodné matky bylo v nevýhodě oproti dítěti z úplné rodiny. Přesto chybějící mužský vzor bude více pociťovat chlapec než děvče a často se u nich projeví potíže z nedostatku autority. Jak chlapci, tak i děvčata mohou mít problémy při navazování vztahů s opačným pohlavím. (Měťček, 1989)

Zde musím také zmínit skutečnost, že v neúplné rodině velice často mimo jiné dochází ke zhoršení ekonomické situace. Tam, kde se na příjmu domácnosti většinou podílí otec i matka společně, v neúplné rodině je to příjem jen jednoho rodiče. Přesto, že se hovoří o rovnoprávnosti muže a ženy, je pravdou, že ženy mají většinou nižší příjem než muži. A jsou to právě matky, které většinou dostanou po rozvodu dítě do výchovy. Nezřídka pak matky danou situaci řeší tím, že si vedle svého hlavního zaměstnání snaží najít ještě druhé zaměstnání, aby byly schopny dítěti poskytnout určitý standart, popřípadě aby mu umožnily lepší podmínky pro studium.

3 VÝCHOVNÉ STYLY

Výchova je záměrné působení na jedince s určitým výchovným cílem, za pomoci výchovných prostředků a metod. Způsobem výchovy pak rozumíme obecné znaky výchovného působení rodiče, učitele apod. K. Lewin na základě experimentálního výzkumu, a také další autoři rozlišují tři styly výchovy:

1. autokratický
2. liberální
3. integrační

Jednotlivé styly výchovy mají různý vliv na způsob chování a prožívání dítěte.

Autokratický styl výchovy (autoritativní, dominantní) se vyznačuje častými hrozbami, příkazy a tresty. Samotné potřeby dítěte a jeho individuální zvláštnosti jsou opomíjeny. Vychovatel na základě svých zkušeností a svého názoru rozhoduje o činnosti dětí, čímž je potlačována jejich samostatnost a iniciativa. Pod vlivem autokratického stylu výchovy jsou děti podrážděné, agresivní k vrstevníkům. Z dětí vyrůstají poslušní, závislí, málo iniciativní jedinci nebo na druhou stranu agresivní vůči všem autoritám.

Opakem autokratického stylu je **styl liberální**, kdy vychovatel děti řídí minimálně nebo neřídí vůbec, neuplatňuje žádné výchovné požadavky. Nepříznivými účinky takové výchovy je nedostatek organizovanosti a jistoty, někdy až chaos.

U **integračního** způsobu výchovy vychovatel upřednostňuje iniciativu jedince, společnou diskusi, kolektivní práci, má porozumění pro potřeby dítěte a jeho individualitu. Můžeme říci, že tento styl má nejlepší výchovné výsledky. Probíhá v příznivé citové atmosféře, dítě se učí spolupráci s ostatními lidmi, kázni a samostatnosti. Výsledkem je pak sociálně zralá osobnost.

U různých autorů se můžeme setkat s rozdílnou terminologií, někdy i v chápání výchovných stylů. Některým splývá integrační styl s liberálním, a proto zdůrazňují význam kladených požadavků na dítě a následnou kontrolu jejich plnění. Nejde jen o teoretické vymezení výchovných stylů, ale o dlouhodobé zkoumání rozsáhlých společenskohistorických souvislostí. V dějinách výchovy se nejčastěji můžeme setkat s autokratickým stylem, kdy po tisíciletí byla cílem výchovy bezvýhradná poslušnost a slepá kázeň vyžadovaná vládnoucí třídou. (Čáp, 1990)

„Způsob výchovy podstatně ovlivňuje interakci rodičů a dítěte, učitele a žáka, působí na specifické výchovné prostředky a postupy, ale také na nesčetné, neuvědomované a přitom silně působící momenty jejich vzájemné interakce a komunikace. Ovlivňuje psychický stav dítěte, jeho činnosti, vztahy, formování nejrůznějších osobních vlastností. Způsob výchovy je zároveň ovlivňován chováním dětí.“ (Čáp, 1990, str. 114) Způsob výchovy se promítá do sebehodnocení dítěte, do vytyčování cílů, pro jednotlivé činnosti. (Čáp, 1990)

Doktorka Vaníčková se zmiňuje o dvou základních typech výchovy v rodině, tzv. tvrdá a měkká výchova. Přičemž tvrdou výchovou označuje typ výchovy autoritativní a měkkou pak antiautoritativní výchovu. Nelze říct, že by jeden typ výchovy byl lepší než ten druhý, ale zkušenosti ukazují, že mají stejné důsledky. Rodiče často nejsou ve výchově důslední a mnohdy se nechávají unést svými emocemi. Při autoritativní výchově se rodiče mnohdy uchylují k přísným trestům pod vlivem zloby, vzteku a hněvu, bez vysvětlení ze strany dítěte. V takovém chladném citovém klimatu rodiny selhává u řady dětí výchovné působení rodičů. Stejněho důsledku je dosaženo také antiautoritativní výchovou, kdy rodiče často přivírají oči před opakujícími se prohřešky svých dětí. Jak doktorka Vaníčková uvádí, dnes již víme, že při výchově, má-li být účinná, musí být přesně vymezené limity a důslednost. (Vaníčková, 2004, s. 22 – 23)

3.1 Výchové styly v rodině

V rodině na dítě výchovně působí jak matka, otec, sourozenci tak také prarodiče a ostatní členové rodiny. Mnohdy každý z těchto činitelů výchovy na dítě působí jiným výchovným stylem. Například otec může zaujímat autokratický styl výchovy a matka naopak spíše liberální. Působí zde dvě dvojice protikladných komponentů ve výchově, kladný a záporný, požadavků a volnosti. Tyto protikladné komponenty se vzájemně v různých formách kombinují. Můžeme tento styl zobecnit v jednu komplexní charakteristiku výchovy jako styl *autokraticko-liberální*, kde se projevuje charakteristika řízení a charakteristika emočního vztahu k dítěti. (Čáp, 1990)

Samotný způsob výchovy v rodině ovlivňuje emoční klima, činnost jednotlivých členů rodiny a vzájemné vztahy mezi členy rodiny. U dítěte, které pociťuje nedostatek kladného emočního vztahu od své matky nebo jiného dospělého, tzv. žije v podmínkách psychické deprivace, dochází k opožděnému vývoji intelektu a mnohdy obtížím ve vývoji jeho

charakteru. Kladný emoční vztah rodičů ve vývoji dítěte má velký vliv na komplexní vývoj dítěte. Způsob výchovy v rodině, kde je kladný emoční vztah k dítěti a vhodné řízení, bez krajních forem výchovy jako je abnormální přísnost nebo volnost, má u dítěte prokazatelný vliv na jeho příznivý vývoj učebních a zájmových činností, na posílení společných činností s rodiči, na stabilitu jeho osobnosti a vývoj rysů osobnosti vhodných pro interakci a kooperaci s ostatními lidmi, sebehodnocení a autoregulaci. Naopak tam, kde se dítě setkává se záporným emočním vztahem svých rodičů k jeho osobě, nadměrnou přísností nebo volností, se projevují nepříznivé znaky vývoje osobnosti.

Pokud budeme hledat odpověď na otázku proč každý z vychovatelů, otec nebo matka, využívá při výchově dětí jiný způsob výchovy, musíme ji hledat v původní rodině těchto činitelů výchovy. Na základě kazuistických rozborů je prokázáno, že způsob výchovy používaný jednotlivými rodiči je projevem jejich způsobu života, jejich postojů a názorů, a zejména jejich zkušeností z výchovných situací v jejich předchozím vývoji. Mnohdy rodiče vychovávají děti ve stejném duchu, jak byli vychováváni oni sami, někteří se naopak snaží ve výchově svých dětí vyvarovat těch momentů, které na ně působily jako frustrující. Nemalou měrou zde může také působit výchovné postoje a názory lidí z vnějšího prostředí, kolegové v práci, sousedka, dětská lékařka apod. Sami děti mají vliv na způsobu výchovy svým chováním, svými emočními projevy. Například rodiče jsou při výchově natolik ovlivněni určitým handicapem dítěte, nemocí, postižením, že dítě stále omlouvají a snižují svoje požadavky na ně, což se záporně promítá do vývoje volných a charakterových vlastností dítěte. Výchovný styl využívaný rodiči je relativně stálý, ale může se změnit, například při narození druhého dítěte, kdy jsou rodiče již zralejší, zkušenější v oblasti výchovy, nebo když od jednoho dítěte očekávají určité výsledky ve sportu, ve škole, a od druhého dítěte žádné takové výsledky neočekávají. (Čáp, 1990)

„Termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty: zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 303)

Výchovný proces je realizován prostřednictvím různých prostředků a metod. Způsoby výchovy se zabýval K. Lewin, který před druhou světovou válkou realizoval v této oblasti experimentální výzkum. Po emigraci z Německa do Spojených států mu nemohly uniknout rozdíly ve výchově dětí v Německu a ve Spojených státech. V Německu byly děti vedeny

k nesamostatnosti a podřízenosti. Naproti tomu ve Spojených státech dospělí jednali s dítětem jako se sobě rovným s cílem vychovat samostatného občana. Tak jak je již uvedeno v předcházející kapitole, v dnešní době hovoříme o třech stylech výchovy:

Autokratický styl, který je založený na příkazech a trestech. Vychovatel objekt výchovy jednoznačně determinuje svými vlastními zkušenosti, úsudky a rozhodnutími. Dítě při takové výchově nemá možnost projevit svoji iniciativu a nemá prostor k samostatnosti. Podle výsledků výzkumu Lewina, děti prožívají vyšší napětí, dráždivost a projevuje se u nich agresivita vůči ostatním členům skupiny. Děti jsou poslušné až apatické, jsou nesamostatné, málo iniciativní a jejich pracovní aktivita závisí na dozoru vedoucího. Může zde dojít k situaci, kdy dítě se k tomuto vedoucímu přimkne nebo naopak je proti němu agresivní a bouří se proti všem autoritám.

Naproti autokratickému stylu výchovy je **liberální výchova**, kdy na dítě je kladeno málo požadavků nebo žádné. Pokud již vychovatel má na dítě určitý požadavek, chybí zde následná kontrola plnění tohoto požadavku.

Třetím výchovným stylem je **sociálně integrační**, demokratické vedení vychovávaného. Na vychovávaného jsou kladeny požadavky a je zde i následná kontrola, přičemž je podporována iniciativa a samostatnost dítěte. Vychovatel s vychovávaným vede konstruktivní rozhovor, vychovatel má pro děti porozumění, vnímá jejich individualitu a umí dětem naslouchat. Sociálně integrační styl výchovy kladně působí jak na pracovní výsledky, tak i na kázeň a chování dětí. Výchovný styl sociálně integrační samotné děti hodnotí kladně. I když děti dávají přednost slabému řízení oproti autokratickému, postrádají určitou potřebu organizovanosti společné činnosti.

Tyto tři styly typologicky přibližují způsoby výchova se svými přednostmi i zápory. Avšak tato typologie stylů výchovy má své nedostatky, neboť všechny případy se nedají jednoznačně zařadit do konkrétního typu. Zde nám může posloužit vyjádření způsobu výchovy **modelem dvou dimenzí**.

1. Dimenze emočního vztahu k dítěti: kladný postoj, láska – záporný postoj, nepřátelství, chladný.
2. Dimenze řízení: minimální řízení, autonomie – maximální řízení, přísná kontrola.

Také vyjádření způsobu výchovy dimenzemi není zcela bez nedostatků. Často při výchově dochází k prolínání kladného a záporného pólu emočního vztahu, stejně tak je to i u dimenze řízení. Proto model dvou nezávislých dimenzí se ukazuje jako velmi zjednodušený.

Dlouholeté výzkumy rodinné výchovy, se snahou zdokonalit model způsobu výchovy, došly k analyticko-syntetickému modelu, nebo též *model devíti polí*. Zde jsou způsoby výchovy propojeny v několika obecných rovinách, kdy emoční vztah je rozdělen na záporný, záporně-kladný, kladný a extrémně kladný, dále pak forma řízení je rozdělena na silné, střední, slabé a rozporné řízení.

1. Výchova autokratická, tradiční, patriarchální – emoční vztah záporný, řízení silné a střední.
2. Výchova liberální s nezájmem o dítě – emoční vztah záporný, řízení slabé.
3. Pesimální forma výchovy - emoční vztah záporný, řízení rozporné.
4. Výchova přísná a přitom laskavá – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení silné.
5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením - emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení střední.
6. Laskavá výchova bez požadavků a hranic – emoční vztah kladný, řízení slabé.
7. Řízení rozporné relativně vyvážené s kladným emočním vztahem – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení rozporné.
8. Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem – emoční vztah extrémně kladný, řízení slabé.
9. Výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici – emoční vztah záporně-kladný, řízení všech stupňů - silné, střední, slabé, rozporné.

(Čáp, Mareš, 2007, s. 303 - 307)

„Způsob výchovy má širší pedagogické, společensko-historické a filozofické souvislosti. To se týká jak emočního vztahu k dítěti, tak výchovného řízení.“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 309)
Emoční vztah, ať kladný nebo záporný, se promítá do osobnosti jedince. Kladný emoční vztah je předpokladem příznivého vývoje dítěte. Naproti tomu záporný vztah k dítěti má nežádoucí účinky na jeho vývoj a výchovu.

Jak výchova v rodině, tak i ve škole je závislá na mnoha podmínkách. Jde především o vlastnosti a zkušenosti vychovávajících a vychovávaných, jejich vzájemné vztahy a interakci mezi nimi, dále širší sociokulturní podmínky a události v nejbližším prostředí dítěte. Ve výchově se nejvýrazněji projevují ty zkušenosti vychovatele, které sám poznal ve svém dětství v orientační rodině a ve škole. Tím se stává, že rodič i učitel tuto výchovu, považuje za samozřejmou formu výchovy. Způsob výchovy se odráží ve vlastnostech

osobnosti dítěte. Kladný emoční vztah k dítěti se u dítěte projevuje jeho emoční stabilitou, vyrovnaností, dobrými výsledky ve škole, vytrvalostí při určité činnosti. U dětí z rodin se záporným emočním vztahem k dítěti se projevuje emoční labilita, jsou podrážděné, nejisté, mají zbytečné obavy, mají problémy s učením apod. (Čáp, Mareš, 2007, s. 309 - 321)

3.2 Vývoj stylů výchovy v české rodině

Jak jsem se již zmínila, rodina je dynamickým celkem, který prochází různými změnami a s tímto vývojovým cyklem rodiny úzce souvisí i vztahy v rodině. Rodiče se stávají pro dítě uceleným modelem chování genderových rolí. V oblasti edukačního působení mají velký vliv nejrůznější interakce mezi rodiči a dětmi, dále také výchovné prostředky a postupy. V průběhu vývoje rodiny se mění i výchova a charakter interakcí mezi jednotlivými členy rodiny.

„Rodiče si mohou uvědomovat svůj výchovný styl výstižně a adekvátně, ale také neúplně a zkresleně. Ve způsobu výchovy může být mnoho neuvědomovaného, bezděčně převzatého z tradice. Styly rodičovského chování lze chápat jako součást životního stylu rodiny. Jsou jeho relativně stabilní charakteristikou, ale přece jen se mohou pozměňovat v souvislosti s fází rodinného života, rozšiřováním zkušeností a vědomostí rodičů, jejich vzájemných vztahů, s vývojem dětí, se změnou různých situačních faktorů apod.“ (Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011, s. 122)

Jednotlivé výchovné styly v rodině jsem již podrobně popsala v kapitole 3.1. Na výchovném stylu se podílí jednak emoční vztah rodičů k dítěti, ale také síla řízení vyjádřená mírou kladení požadavků nebo naopak volností. Od 70. let dvacátého století probíhaly výzkumy zaměřené na styly výchovy v rodině. Výsledky těchto výzkumných projektů, realizovaných katedrou psychologie FF UK v Praze, vykazovaly značný podíl silného výchovného řízení rodičů. Avšak od 90. let minulého století již dochází k výrazné změně, a to k posunu ke slabému výchovnému řízení v rodině. Ze zkoumaného souboru respondentů, dospívající mládež, vždy polovina dívek a chlapců vypovídala o kladném emočním vztahu otce nebo matky.

V letech 2000 až 2002 probíhal rozsáhlý výzkum způsobu výchovy v rodině, zaměřený zejména na emoční vztah a výchovné vedení. Jejich výsledky poukazují na výraznou

převahu slabého řízení. Rodiče dávají svým dětem mnoho volnosti a více méně nekladou na ně žádné požadavky. Výsledky také ukazují, že se mnohdy u slabého výchovného řízení silně projevuje kladný emoční vztah otce či matky. Naproti tomu u rozporného výchovného řízení otce a matky se setkáváme se středním a záporným emočním vztahem. „*O čem vypovídá výrazná převaha slabého výchovného vedení v reflektovaných rodičovských stylech výchovy? Lze připustit, že může jít o postupný trend, lze uvažovat i o cestě od požadavků k volnosti a zpět od volnosti k vyšší míře požadavků.*“ (Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011, s. 129)

Ve vztazích mezi dospělými a dětmi se již delší dobu projevuje „demokratizace“, která má na současném výchovném stylu nemalý vliv. Také svět je otevřenější, globálnější, a rodiče mohou čerpat inspiraci ve výchově v jiných kulturách a společnostech. Rodiče nyní častěji, než tomu bylo zvykem, respektují názory dítěte, např. při rozhodování o volbě zaměstnání, výběru školy apod. Pokud rodiče nekladou na dítě přílišné nároky, je to s cílem dosáhnout toho, aby dítě bylo samostatnější a naučilo se nést zodpovědnost za svoje chování a jednání. Nelze ale také poukázat na skutečnost, že výchova bez kladení požadavků na dítě a následné kontroly plnění těchto požadavků, je pro rodiče jednodušší a stojí je méně energie. (Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011, s. 125 - 134)

3.3 Spolupráce rodiny a školy ve výchově

Můžeme říci, že způsob výchovy dítěte v rodině usnadňuje nebo naopak ztěžuje výchovný proces ve školách a jiných výchovných institucích. (Čáp, 1990) Každá společnost má určité požadavky na výchovu dítěte, která je realizována v rodině a ve škole. Škola je instituce, jejím prostřednictvím společnost působí na dítě a jeho vývoj. Cílem této instituce je předávat dítěti kulturní dědictví, nashromážděné poznatky, zkušenosti, požadované formy chování a jednání. „*Škola ovlivňuje nejen děti, ale i celé rodiny.*“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 64)

Společným cílem rodičů a školy je připravit jedince pro zvládnutí životních situací, které v budoucnu bude nucen v dané společnosti zvládat. Jednou z těchto situací je uplatnění se na trhu práce, kdy jsou na jedince kladeny stále vyšší požadavky na jeho znalosti, dovednosti a především dosažené vzdělání. (Murphyová - Wittová, Stamerová – Brandtová, 2007, s. 29 – 31)

Mezi výchozí principy výchovy v rodině patří sledování výchovné činnosti ve škole. Jde o to zajímat se nejen o způsoby a metody výchovy ve školských zařízeních, ale také přiměřeně tomuto přizpůsobovat výchovu v rodině a tím podporovat vzdělávací vliv školy. (Kolář, Semrád, 1983, s. 107)

Škola striktně po dítěti požaduje dodržovat určitý školní řád, rozvrh hodina, znalost předepsaného učiva a na rodině je, aby dítě do jisté míry kontrolovala plnění jeho povinností. Na samotnou výchovu a spolupráci rodiny se školou má nemalý vliv i ekonomické podmínky rodiny a sociokulturní charakteristika rodiny. Rodiče, kdy aspoň jeden má středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání, více pobízejí dítě k dosahování dobrých školních výsledků, dalšímu studiu a k hodnotnému využívání volného času vhodnou zájmovou činností. Poskytují dítěti také lepší metodickou pomoc v jeho zájmové činnosti a v učení, neboť mají zpravidla širší okruh vědomostí, než rodiče se základním vzděláním. (Čáp, Mareš, 2007, s.64 - 67)

Soulad rodiny a školy ve výchovném působení na dítě je prvořadým předpokladem jeho zdravého rozvoje. Škola a jiná výchovná zařízení se podílí na zdravém vývoji a vzdělávání dítěte, avšak základní úkoly ve výchovném působení zůstávají na rodině. Rodiče by se měli seznámit s požadavky, které škola klade na jejich dítě, a podle toho mu zajistit vhodné podmínky pro přípravu na vyučování. Předpokladem dobré spolupráce rodiny a školy je vzájemná komunikace učitelů s rodiči. (Chlup, 1967, s. 302 - 307)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝCHOVNÝ STYL V KONKRÉTNÍCH RODINÁCH

Za účelem zjištění, jaký vliv má dosažené vzdělání rodičů a s tím úzce související vliv vnějších socioprofesionálních znaků rodiny na výchovný styl uplatňovaný při výchově dětí v rodině, jsem provedla rozhovory s rodiči šesti rodin. Jednalo se o rodiče jednak s vysokoškolským vzděláním, středoškolským a ve třech případech se jednalo o rodiče, kteří byli vyučeni. Na základě těchto rozhovorů jsem provedla vyhodnocení získaných dat a určila jednotlivé výchovné styly v konkrétních rodinách.

V kapitole 3.1 se zmiňuji o tzv. „*modelu devíti polí*“, podle kterého jsem jednotlivé rozhovory vyhodnocovala a určovala způsob výchovy v jednotlivých rodinách. Rozhodujícím komponentem je zde emoční vztah rodičů k dítěti a síla řízení ve výchově.

1. Výchova autokratická, tradiční, patriarchální – emoční vztah záporný, řízení silné a střední.
2. Výchova liberální s nezájmem o dítě – emoční vztah záporný, řízení slabé.
3. Pesimální forma výchovy - emoční vztah záporný, řízení rozporné.
4. Výchova přísná a přitom laskavá – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení silné.
5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením - emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení střední.
6. Laskavá výchova bez požadavků a hranic – emoční vztah kladný, řízení slabé.
7. Řízení rozporné relativně vyvážené s kladným emočním vztahem – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení rozporné.
8. Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem – emoční vztah extrémně kladný, řízení slabé.
9. Výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici – emoční vztah záporně-kladný, řízení všech stupňů - silné, střední, slabé, rozporné.

Rodina č. 1

5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením.

Rodiče projevují svému dítěti svoji lásku, náklonnost, porozumění a důvěru. Najdou si vždy čas, pokud dítě potřebovalo s něčím poradit, svěřit se se svými starostmi a radostmi. Na svoje děti kladli takové požadavky, o kterých věděli, že je jejich děti mohou zvládnout.

Dětem nerozkazovali, svoje požadavky jim ukládali formou prosby nebo žádosti, některé povinnosti děti plnily jako svoji běžnou povinnost – úklid svého pokoje. Děti měly značnou volnost ve výběru svých koníčků, výběru povolání a rodiče je v tomto směru podporovali.

Rodina č. 2

9. Výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici – emoční vztah záporně-kladný, řízení všech stupňů - silné, střední, slabé, rozporné.

Emoční vztah k dětem je u matky výrazně kladnější než u otce, u kterého převládá spíše záporný emoční vztah k dětem. Například obejmout dítě nebo políbit otec považoval za rozmazlování dítěte a nerad tyto projevy viděl i u své ženy ve vztahu k dětem. Dle otce výchova dětí je povinností manželky. Pokud děti měly nějaké kázeňské prohřešky, matka raději o nich manželovi neřekla, a dětem spíš jen vyhrožovala, že to řekne tatínkovi. Ve stylu řízení se zde promítají všechny stupně. U otce převažuje typ silného řízení, komponenty volnosti a středního řízení se u něho nevyskytují vůbec. U matky se ve výchově řízení projevují stejnou měrou jak komponenty silného, tak i středního řízení, v menší míře pak komponent velké volnosti. U obou manželů se stejnou měrou projevuje rozporné řízení, kdy matka dítě chrání a omlouvá, naproti tomu otec prosazuje spíše přísnější výchovu.

Rodina č. 3

8. Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem – emoční vztah extrémně kladný, řízení slabé.

Emoční vztah k dětem je u obou rodičů extrémně kladný. Neostýchají se dětem dát najevo, jak jim na nich záleží, že je mají rádi. Rodiče ochotě dětem naslouchají, těší se z jejich radostí, projevují porozumění při jejich starostech a snaží se jim pomoci. Ve výchově více aplikují odměny než tresty. I když rodiče na děti kladou určité požadavky, větší měrou zde převládá komponent volnosti, který je založený na důvěře rodičů k dětem a na druhé straně odpovědnosti dětí jako členů rodiny, kteří mají své úkoly a povinnosti.

Rodina č. 4*4. Výchova přísná a přitom laskavá – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení silné.*

U obou rodičů se ve vztahu k dětem projevuje extrémně kladný emoční vztah. Ačkoli rodiče sami nemají žádné „koníčky“, veškerý svůj volný čas věnují rodině, dětem. Spolu s dětmi vykonávali různé společné činnosti – různé hry, práce na zahradě, v domácnosti. Vždy si našli čas, aby se s dětmi společně radovali z jejich úspěchů, pochválili je, vyslechli jejich problémy a poradili jim. Neostýchali se projevovat svoji lásku k dětem navenek. Na druhou stranu od dětí požadovali plnění jejich povinností, pomoc v domácnosti, dobrý prospěch ve škole. Za porušení kázně použili nejen napomenutí, zákazy, ale i výjimečně fyzické tresty.

Rodina č. 5*2. Výchova liberální s nezájmem o dítě – emoční vztah záporný, řízení slabé.*

Emoční vztah k dětem je v této rodině u obou rodičů záporný. Oba rodiče svůj volný čas raději tráví jiným způsobem než se svými dětmi. O děti se ve větší míře stará jejich babička. Přesto, že děti mají stanoveny povinnosti, které musí plnit, více se při jejich výchově projevuje komponent volnosti. Rodiče se příliš nezajímají, jak děti tráví svůj volný čas a s kým. Také školní prospěch dětí není pro rodiče prioritou a nemají problém dítěti napsat omluvenku, pokud by bylo „za školou“. Ve výchově častěji než domluvu, používají fyzické tresty. Hlavním činitelem ve výchově dětí v této rodině je babička.

Rodina č. 6*7. Řízení rozporné relativně vyvážené s kladným emočním vztahem – emoční vztah kladný až extrémně kladný, řízení rozporné.*

V daném případě se jedná o matku, která po rozvodu žije se svoji jedinou dcerou. Matka má ke své dceři až extrémně kladný emoční vztah, který je ovlivněný jejím strachem o dceru. Ze stejného důvodu, tj. strachu o jediné dítě, vyplývá i přílišná kontrola dcery v oblasti trávení jejího volného času, kontrola mobilu aj. Na druhou stranu matka dceři bezmezně věří a neprovádí důslednou kontrolu plnění povinností, které sama na dceru klade. Je ochotna intervenovat ve škole, pokud má dcera nějaký problém, ospravedlňuje ji tím, že poukazuje na chyby druhých. Ve výchově se prolíná jak silný komponent požadavků, tak i velký komponent volnosti, což jsou znaky rozporného řízení ve výchově.

4.1 Metodologická východiska

Jak uvádí Hendl, výzkum provádíme s cílem zodpovědět si otázky, které si klademe v nejrůznějších oblastech lidské existence. Pomocí získaných informací se člověk snaží popisovat a analyzovat sledované oblasti lidské činnosti, hledat jejich příčiny a následky. K tomu, abychom získaly potřebné informace, je důležité si zvolit vhodnou metodu výzkumu. Samotné provedení výzkumu je závislé také na dosavadních znalostech o zkoumané oblasti, na stanovených cílech výzkumu, na externích vlivech působících na výzkum a na bezprostředním okolí výzkumníka. Předpokladem výzkumu je tedy stanovit si cíl výzkumu, zvolit základní metodologii, plán výzkumu, samotný sběr dat a vypracování závěrečné zprávy o výsledcích výzkumu. (Hendl, 2008, s. 25 – 40)

Cíl výzkumu

Cílem mé výzkumné práce je analyzovat výchovný styl ve vybraných rodinách a provést komparaci s ohledem na socioprofesionální znaky rodiny. K tomuto výzkumu jsem si zvolila kvalitativní metodu – strukturovaný rozhovor s následnou analýzou získaných dat.

„Kvalitativní metodologie je postavena na úsilí nalézt příčiny jevů bez použití statistických údajů. Jednou z možností, jak to učinit, je dokázat existenci logického vztahu mezi dvěma jevy.“ (Montoussé, Renouard, 2005, s. 24). Ve svém výzkumu budu hledat vztah mezi vlivem socioprofesionálního zařazení rodičů a stylem výchovy, který aplikují při výchově svých dětí.

Výhodou kvalitativního výzkumu je podrobný popis a vhled při zkoumání jedinců, skupin, událostí, fenoménu. Naopak nevýhodou je skutečnost, že závěry výzkumu nemusí vystihovat situaci celé populace a jiné prostředí. (Hendl, 2008, s. 50) Většinu mnou vybrané rodiny pro provedení výzkumu znám již delší dobu, a právě vhled považuji za jednu z výhod mého výzkumu. Tato skutečnost byla určitě také jednou z příčin, že rozhovory byly vedeny v přátelském duchu, jednotliví respondenti mi plně důvěřovali a hovořili otevřeně o výchově svých dětí. Některé rodiny znám více, scházíme se pravidelně, jiné naopak jen povrchně.

Výběrový soubor

Jako respondenty mého výzkumu jsem si vybrala šest rodin z mého blízkého okolí. Jedná se o rodiny, které osobně znám, rodiče se vyznačují různým dosaženým vzděláním a profesním zařazením. S některými z těchto rodin se již delší dobu setkávám pravidelně a znám je velice dobře, jiné rodiny znám krátce a oslovila jsem je jen za účelem získání dat pro svůj výzkum. Rozhovory jsem vedla v přátelské atmosféře při vzájemných návštěvách v jejich domově nebo v mé domácnosti. Všechny zúčastněné jsem předem informovala o účelu tohoto rozhovoru, dále že získané informace nebudou zneužity, nikde nebudou uvedena jejich jména a kdykoliv mohou sami rozhovor ukončit. Rozhovory jsem si s jejich souhlasem nahrávala na mobilní telefon, současně si dělala i písemné poznámky, a vše jsem následně přepsala na svém počítači. Jednotlivé rozhovory jsem analyzovala a vyvodila závěry, které jsou uvedeny v kapitole 4.3.

Výzkumné otázky

Jednotlivým rodičům, respondentům mého výzkumu, jsem položila následující otázky:

1. Bylo u Vás běžné děti obejmout, políbit když šly do školy, nebo jiné citové projevy z Vaší strany?
2. Pokud dítě doneslo ze školy dobrou známku nebo se mu něco povedlo, ve sportu, v ručních pracích apod., projevíli jste radost, pochválili jste dítě? Nebo jste to brali jako samozřejmost?
3. Projevovali jste dítěti důvěru typu „ty to zvládneš, ty na to máš“ nebo jste naopak dítě podceňovali?
4. Při komunikaci s cizími lidmi o vašem dítěti – s učitelem, sousedem, apod. – vyzdvihovali jste jeho klady nebo jste ho spíše podceňovali slovy, „je to lempl, je líný, ten nic neumí, na co sáhne to rozbije, ten nic nedokáže, je to lenoch“ apod.
5. Měli jste dostatek volného času, který jste trávili se svými dětmi společně? Například různé hry, společné práce v domácnosti aj. Nebo jste více využívali „služeb babičky“, pokud jste ji měli k dispozici?
6. Pokud Vaše dítě provedlo něco nevhodného, způsobilo nějakou škodu, doneslo poznámku ze školy za nevhodné chování, jak jste reagovali ve vztahu k dítěti?
7. Když dítě za Vámi přišlo se např. pochlubit, že se mu něco povedlo, nebo naopak, že má nějaký problém a potřebuje poradit. Měli jste pro něho čas a vyslechli ho, povídali si s ním, rozebírali společně problém a hledali východisko?

8. Máte nějaké koníčky? Zapojujete i děti? Máte společné koníčky?
9. Mají Vaše děti nějaké koníčky, zájmy, a jak je v této oblasti podporujete?
10. Řešili jste svoje osobní problémy, spory před dětmi? Zapojovali jste i děti do svých sporů?
11. Pokud jste chtěli, aby dítě něco udělalo, pomohlo v domácnosti, učilo se do školy, požádali jste dítě formou prosby, žádosti nebo jste zadali úkol příkazem?
12. Rozhodovali jste za děti ve věcech jako je oblékání, účes, kamarádi, trávení volného času – zákazy určité činnosti, apod.?
13. Shodli jste se na způsobu výchovy svých dětí?
14. Myslíte si, že jste byli pro své děti spíše autoritou, kamarády, partnery?
15. Kladli jste na děti nějaké požadavky, jako např. pomoc v domácnosti, nákupy aj.?
16. Jak jste se zajímali o jejich prospěch ve škole? Kontrolovali jste jim úkoly?
17. Pokud bylo dítě „za školou“, napsali jste mu omluvenku, aby nemělo ve škole problém?
18. Měli jste snahu, aby Vaše děti dosáhly vyššího vzdělání?
19. Kontrolovali jste někdy svým dětem obsah kapes, mobil, poštu aj.?
20. Měly Vaše děti Vaši plnou důvěru?
21. Používali jste při výchově tresty nebo odměny? Jaké?
22. Dáváte přednost fyzickým trestům?

Závěrem jsem rodičům položila doplňující otázky, které přímo nebyly určeny ke zjištění výchovného stylu, ale k dokreslení postojů rodičů k výchově jejich dětí.

- A. Pokud by jste se mohli vrátit v čase, udělali by jste, ve vztahu k výchově Vašich dětí, něco jinak?
- B. Při výchově svých dětí, převzali jste nějaký vzor, styl výchovy od svých rodičů, nebo jste se spíše ve výchově svých dětí chtěli vyvarovat jejich výchovným metodám?
- C. Myslíte si, že jste své děti vychovávali lépe než Vaši rodiče Vás?

Metoda vyhodnocování dat

Pro přehledné zobrazení získaných dat, a tím určení výchovného stylu, jsem použila tabulku, jejíž vzor je uveden v „seznamu tabulek“. V této tabulce jsem sledovala emoční vztah rodičů k dítěti a řízení v rodinné výchově. Emoční vztah jsem v tabulce rozdělila na kladný a záporný komponent ve výchově, dále pak řízení v rodinné výchově

na komponent silných požadavků, velké volnosti, rozporné a střední řízení. Podle „modelu devíti polí“, který je uvedený kapitole 4.3, jsem jednotlivé odpovědi vyhodnocovala. Pokud se některý z uvedených komponentů v odpovědích vyskytoval, označila jsem tuto skutečnost v patřičném poli tabulky jako „+“ nebo „-“, pokud se zde nevyskytoval. Podle četnosti výskytu jednotlivých komponentů jsem určila způsob výchovy v jednotlivých rodinách.

Pro určení jednotlivých komponentů jsem využila schéma pro posouzení způsobu výchovy v rodině podle Doc. PhDr. Jana Čápa, CSc.

- ***Emoční vztah k dítěti – kladný komponent***

Mezi rodiči a dětmi je příznivé emoční klima. Rodiče projevují radost při styku s dítětem nebo při rozhovoru o něm. Dítě často chválí, projevují mu důvěru a uznání. Rodiče s dětmi vykonávají společné činnosti, hry, povídají si s nimi o jeho radostech a problémech, projevují mu svoje porozumění.

- ***Emoční vztah k dítěti – záporný komponent***

Rodiče otevřeně projevují nenávisť k dítěti ve styku s ním nebo s cizími lidmi. Často mu vyčítají, nemají na něho čas, využívají služeb babičky. Jsou lhostejní k úspěchům nebo problémům dítěte. Zdůrazňují nedostatky dítěte, často ho kritizují a trestají. Minimum společných činností rodičů s dítětem. Rodiče dítě podceňují.

- ***Silné výchovné řízení - vysoký komponent požadavků***

Rodiče více přikazují. Dítě nemá důvěru rodičů. Rodiče mu přehnaně kontrolují jeho osobní věci – kapsy, mobil. Nutí dítě k plnění určitých povinností bez ohledu na podmínky – nutí ho k maximálnímu výkonu ve škole nebo ve sportu apod. Rozhodují za dítě bez ohledu na jeho motivy a názory – kamarádi, oblékání, účes, trávení volného času, volba školy apod. Rodiče často používají fyzické tresty.

- ***Slabé výchovné řízení - vysoký komponent volnosti***

Chybí zde požadavky na dítě, nebo jsou jen nízké a nedůsledné – v kázni, v plnění školních povinností, v práci v domácnosti aj. Chybí kontrola dítěte a plnění jeho povinností. Rodiče více podléhají požadavkům dítěte, ve všem se mu snaží vyhovět a mnoho povolit – např. omluvenka pro dítě když bylo „za školou“. Snaží se dítěti odstraňovat překážky v životě, zahrnují ho dárky a penězi.

- ***Rozporné výchovné řízení***

Rodiče se vyznačují jak znaky silného tak i slabého výchovného řízení. Může jít o rozporné řízení u téhož rodiče, kdy rodič dává dítěti více volnosti,

a až po stížnosti např. ze školy se uchyluje ke křiku a fyzickému trestání. Také mezi výchovou otce a matky může dojít k rozporům ve výchově, kdy jeden je velmi přísný a druhý před ním dítě chrání, omlouvá je a zatajuje např. špatné výsledky v učení.

- **Střední výchovné řízení**

Dítě přebírá roli odpovědného člena rodiny a plnění některých svých povinností považuje za samozřejmost. Rodiče na dítě kladou přiměřené požadavky a jejich plnění kontrolují taktní formou. Nevyskytují se zde běžné projevy vysokého komponentu požadavků, volnosti ani rozporného řízení.

4.2 Analýza socioprofesionální kategorie rodiny

V kapitole 2.3 jsem dle odborné literatury uvedla osm socioprofesionálních skupin, které opakovaně uvádím i zde, a podle kterých jsem jednotlivé rodiny zařazovala. Na tomto zařazení rodiny má především vliv profese muže, „hlavy rodiny“ a s tím související příjem do rodinného rozpočtu.

Socioprofesionální skupiny:

1. Vedoucí a řídicí pracovníci – příjmová situace je více než dobrá.
2. Vědci, inženýři, lékaři, pedagogové.
3. Technici, zdravotníci a další odborní pracovníci.
4. Nižší administrativní pracovníci.
5. Provozní pracovníci ve službách a obchodech.
6. Řemeslníci, kvalifikovaní dělníci.
7. Pomocní a nekvalifikovaní dělníci.
8. Kvalifikovaní dělníci v zemědělství – nejhorší příjmová situace rodiny.

Rodina č. 1

V této rodině otec, voják z povolání, ve své profesi zastává vedoucí pozici, proto rodinu můžeme zařadit do socioprofesionální skupiny č. 1 – *Vedoucí a řídicí pracovníci*. I když se rodina v počátku, jako většina mladých rodin, potýkala s jistými finančními problémy, časem se tato situace výrazně zlepšila. Na příjmu rodiny se po mateřské dovolené, podílela nemalým podílem i matka, která pracovala jako bankovní úřednice. Přesto, že se rodina, z důvodu profese otce, musela několikrát stěhovat, vždy byli oba rodiče výdělečně činní.

Proto v této rodině byla vždy *příjmová situace více než dobrá*. Rodina vlastnila osobní vozidlo, chalupu, jednou ročně trávili dovolenou v zahraničí, děti měly vždy svůj vlastní pokoj. Vzhledem k profesi otce, rodina vlastnila velice brzy po roce 1989 osobní počítač. Postupně si domácnost modernizovali a pořizovali nové technické vymoženosti – každé z dětí vlastnilo osobní počítač, mobil, ve vybavení domácnosti myčka nádobí, moderní elektronika, satelit apod.

Rodina č. 2

Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Otec, který je nyní v invalidním důchodě, dříve zastával vedoucí pozici. Matka je ekonomka a také zastává vedoucí pozici ve výrobním podniku. Proto rodinu můžeme stejně jako rodinu č. 1 zařadit do socioprofesionální skupiny *č. 1 – Vedoucí a řídicí pracovníci*. Rodina bydlí v rodinném domě, který dostali od prarodičů. Již brzy po svatbě vlastnili osobní vůz. Každý z jejich synů měl svůj vlastní pokoj, s vývojem výpočetní techniky každý měl svůj vlastní počítač a mobil. Matka po mateřské dovolené ihned nastoupila do zaměstnání, takže na příjmu do rodinného rozpočtu se manželé podíleli společně a můžeme tedy říct, že zde byla *příjmová situace více než dobrá*. Vybavenost domácnosti: myčka nádobí, satelit, elektronické zabezpečení domu, „vlastní zahradník“. Každý z rodičů má k dispozici svůj osobní automobil.

Rodina č. 3

Jak otec, tak matka mají středoškolské vzdělání. Otec se vyučil strojním zámečnickem a dodělal si středoškolské vzdělání. Nyní pracuje ve svém oboru jako osoba samostatně výdělečně činná - řemeslník. Matka má ekonomické vzdělání a je zaměstnána ve státní správě jako úřednice u přepážky. Rodinu lze z tohoto pohledu zařadit z osmi socioprofesionálních skupin do skupiny *č. 6 - Řemeslníci, kvalifikovaní dělníci*. Rodina žije v rodinném domě na venkově, ve kterém jejich dcery měly společný pokoj. Osobní počítač rodiče dcerám pořídili až v době jejich studií na střední škole, jako nutnou potřebu ke studiu. Osobní automobil si rodina pořídila po 15 letech trvání manželství. Vybavení domácnosti je standardní. Rodina nikdy nevlastnila satelit, myčku nádobí, sušičku prádla. Jednou ročně trávila rodina společnou dovolenou, a to v tuzemsku nebo u moře. Příjmová situace rodiny nebyla špatná, ale nebyla ani nadprůměrná. K určitému zlepšení ekonomické situace rodiny dochází až v posledních deseti letech, kdy se dcery postupně osamostatnily a založily vlastní rodiny.

Rodina č. 4

Matka je vyučena prodavačkou, otec je vyučen opravářem zemědělských strojů. Nyní oba pracují v zemědělství jako ošetřovatelé skotu. Podle stanovených socioprofesionálních skupin, lze tuto rodinu zařadit do skupiny *8 - kvalifikovaní dělníci v zemědělství, s nejhorší příjmovou situací rodiny*. Rodina bydlí spolu s prarodiči v rodinném domku na venkově. Rodina vlastní starší typ osobního vozidla, domácnost je vybavena standardním zařízením – pračka, barevný televizor. Děti měly společný pokoj. Občas finančně pomohli prarodiče, např. dětem koupili počítač. Rodina dovolenou trávila většinou v Česku pod stanem nebo v kempu, kde si sami vařili. Nikdy nebyli společně na dovolené v zahraničí, u moře.

Rodina č. 5

Rodina je více či méně závislá na sociálních dávkách a na finanční podpoře babičky, která pobírá starobní důchod. Matka je vyučená prodavačkou, ale pracuje jen příležitostně a to mimo svůj obor. Otec je vyučený zedník a tuto práci vykonává také jen příležitostně, častěji je veden jako uchazeč o zaměstnání na úřadu práce. Vzhledem k časté nezaměstnanosti obou rodičů, nelze tuto rodinu zařadit do žádné z uvedených socioprofesionálních skupin. Lze ale jednoznačně říct, že příjmová situace této rodiny je horší než u rodiny č. 4, která je dle socioprofesionální kategorie s nejhorší příjmovou situací rodiny. Domácnost je vybavena základním vybavením, většinou starším zařízením – rodina nevlastní automatickou pračku, mrazničku, satelit, osobní počítač. Automobil nevlastnili nikdy. Mobilní telefon v této rodině vlastní pouze matka a otec. Rodina bydlí v rodinném domku na venkově spolu s babičkou, kde děti mají společný pokoj.

Rodina č. 6

V daném případě jde o rozvedenou matku, která žije sama s dcerou od jejich tří let. Matka je vyučená prodavačkou a pracuje ve svém oboru. Pro vylepšení rodinného rozpočtu matka uklízí společné prostory v panelovém domě, ve kterém bydlí. Z pohledu socioprofesionálního zařazení lze rodinu z osmi možných skupin zařadit v pořadí do *5. skupiny – provozní pracovníci ve službách a obchodech*. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že se na příjmu do domácnosti účastní matka sama, finanční situace je ve skutečnosti horší. Otec dcery sice platí soudem stanovené alimony, ty ale nepokryjí potřeby dcery. Žádnou jinou formou otec dceři nepřispívá, jako např. koupí počítače, mobilu, oblečení, placení zájmových kroužků apod. Rodina má v osobním vlastnictví byt ve městě, kde má dcera vlastní pokoj,

mobil, osobní počítač. Domácnost je zařízena standardním vybavením. Rodina nevlastní automobil, myčku nádobí a společnou dovolenou tráví pouze v tuzemsku.

4.3 Analýza rozhovorů

Než jsem realizovala samotný výzkumný rozhovor, nejdříve jsem od respondentů získala data týkající se jejich věku, vzdělání, bydlení, počtu dětí a v neposlední řadě ekonomickou situaci rodiny. Ekonomickou situaci jsem posuzovala podle toho, co mi o sobě sami respondenti řekli, např. že vlastní osobní vozidlo, osobní počítač, myčku nádobí, chatu, dovolená v zahraničí apod. Samotné vyhodnocení ekonomické situace je pak uvedeno v kapitole 4.2. Následně jsem každé z mnou vybraných šesti rodin položila stejné otázky, které byly zaměřeny na emoční vztah rodičů k dítěti a způsob řízení ve výchově.

Rodina č. 1

Matka: 53 let, středoškolské vzdělání, bankovní úřednice.

Otec: 55 let, vysokoškolské vzdělání, voják z povolání.

Děti: syn 33 let, dcera 27 let.

Ekonomická situace: více než dobrá; bydlení ve městě v bytě.

Tuto rodinu znám již mnoho let a pravidelně se navštěvujeme. Zním také od narození jejich dvě děti, které v současné době již mají svoje rodiny a samostatné bydlení. Obě děti mají středoškolské vzdělání. Rozhovor jsem vedla v domácnosti této rodiny ve velice přátelské atmosféře.

Z odpovědí matky a otce na moje otázky jednoznačně vyplývá, že oba mají ke svým dětem kladný emoční vztah. Jen ve třech odpovědích u otce se projevíly záporné hodnoty v souvislosti s emočním vztahem k dětem.

Otázka č. 1) „Bylo u vás běžné děti obejmout, políbit, když šly do školy nebo jiné citové projevy z vaší strany?“

Otec odpověděl: „*Když šly do školy, už jsem nebyl doma. citové projevy jsem moc nepropraktikoval. Nebylo to ale o tom, že bych je neměl rád.*“

Otázka č. 5) „Měli jste dostatek volného času, který jste trávili se svými dětmi?“

Matka odpověděla: „*...manžel byl v práci více než doma*“, a otec tuto odpověď matky potvrdil.

Dále pak u otázky č. 8) „Máte nějaké koníčky? Zapojujete i děti? Máte společné koníčky?“ Otcova odpověď potvrzuje co již dříve řekla matka: „*Celý život jsem si budoval kariéru, takže volný čas jsem mnohdy nad rámec svých pracovních povinností trávil v práci.*“

Přesto, že se otec více zaměřil na svoji kariéru, jeho emoční vztah k dětem byl kladný. Stejně tak jak matka, i on své děti dokázal pochválit, projevit radost z jejich úspěchů, utvrzovat je v jejich schopnostech a podporovat v jejich zájmech. Svě děti při rozhovoru s druhými lidmi raději chválili, než aby je podceňovali. Pokud se vyskytly problémy a děti potřebovaly radu, tak si vždy matka i otec čas na děti našli. Pokud byl mezi manžely nějaký problém, snažili se děti těchto situací uchránit.

Ve vztahu k řízení ve výchově, oba rodiče vykazují ve větší míře střední řízení. Svým dětem nechávali určitou volnost ve výběru koníčků, kamarádů nebo volbě povolání. Děti měly svoje každodenní povinnosti, jako bylo mytí nádobí, úklid svého pokoje, venčení psa a pokud měli na děti nějaké další požadavky, nikdy je neudíleli rozkazem. Jak oba ve své odpovědi na otázku č. 14 uvedli, snažili se spíše o kamarádský vztah se svými dětmi.

Ve třech odpovědích rodičů se projevil komponent velké volnosti.

Otázka č. 17) „Pokud bylo dítě „za školou“, napsali jste mu omluvenku, aby nemělo ve škole problém?“

Matka odpověděla: „*Jednu se to stalo u syna.*“ Otec tuto odpověď potvrdil a dodal: „*Měl pak zákaz týden jít na počítač.*“

Otázka č. 18) „Měli jste snahu, aby vaše děti dosáhly vyššího vzdělání?“

Matka: „*Neměli jsme ambice je nutit do školy s cílem vyššího vzdělání. V tomto směru jsme respektovali jejich volbu.*“

Otec: „*Nenutili jsme je k ničemu, co nechtěly. Sami se rozhodovaly.*“

Otázka č. 20) „Měly vaše děti vaši plnou důvěru?“

Matka i otec souhlasně odpověděli: „*Ano.*“

I když odpovědi rodičů vykazují jistý komponent volnosti, současně se zde projevuje i střední řízení, kdy na dítě je přenesena role odpovědnosti za svoje rozhodování. Dále se zde projevuje i kladný emoční vztah, kdy oba rodiče svým dětem plně důvěřují.

V závěru rozhovoru, jsem položila rodičům otázku, zda by nyní ve výchově udělali něco jinak? Matka odpověděla, že všechno. Otec pak řekl: „*Určitě bych si našel více času na rodinu.*“ Na otázku, zda převzali od svých rodičů nějaký výchovný vzor, matka odpověděla: „*Moje matka byla učitelka, otec byl spíše v podřízené pozici. Vždy jsem měla*

pocit, že jsem ve škole, neboť mamka se mnou mluvila tak, jak se svými studenty. Co je dobré, špatné, co se smí nebo nesmí. Nikdy jsem k ní nemohla přijít s nějakým problémem, dotazem jako například ohledně menstruace a podobně, mnoho věcí bylo tabu. Proto jsem nechtěla taková být. K dětem jsem byla otevřená, a když se zeptaly na cokoli, nic nebylo tabu. Vždy jsem se snažila jim daný problém vysvětlit. Chtěla jsem, aby věděly, že za mnou mohou kdykoliv a s čímkoliv přijít.“ Na otázku: „Myslíte si, že jste své děti vychovávali lépe než vaši rodiče vás?“

Matka odpověděla: „To si nemyslím, jen si myslím, že mé děti měly ve mně větší oporu, důvěru, což mě v dětství chybělo.“

Po vyhodnocení získaných dat z rozhovoru, můžu konstatovat, že se zde ve větší míře vyskytuje u obou rodičů kladný emoční vztah k dětem. Jen ve třech odpovědích u otce byl emoční vztah záporný, a to vlivem jeho pracovního vytížení, tj. nedostatkem volného času pro děti. Dále v menší míře se u obou rodičů vyskytuje komponent velké volnosti, avšak jednoznačně převládajícím typem řízení ve výchově je řízení střední.

Rodina č. 2

Matka: 58 let, vysokoškolské vzdělání, ekonomka – vedoucí pozice.

Otec: 60 let, vysokoškolské vzdělání, vedoucí pozice – nyní v invalidním důchodě.

Děti: synové 33 a 30 let.

Ekonomická situace: více než dobrá; bydlení v rodinném domě na venkově.

Tuto rodinu znám již delší dobu, ale nikdy jsme se blíže nestýkali. Jejich dva synové mají vysokoškolské vzdělání, vlastní rodinu zatím nemají, avšak každý má již vlastní bydlení. Rozhovor jsem vedla s každým z rodičů samostatně v jejich domácnosti. Nejdříve s matkou v době, kdy její manžel byl v nemocnici, s ním pak po jeho návratu z nemocnice, kdy naopak manželka byla v zaměstnání. Při přepisu jsem rozhovory sloučila do jednoho zápisu, aby byly více patrné jejich odpovědi na stejné otázky, které jsem jim kladla.

Zde musím říct, že ač s rozhovorem oba předem souhlasili, při rozhovoru s matkou jsem z ní cítila určitý strach a nejistotu při odpovědích. Naopak otec odpovídal sebejistě a rozhodně. Nabyla jsem dojmu, že matka se velice manželovi podřizuje a snad i bojí. V rodině jsou patrné určité známky patriarchálního uspořádání.

Emoční vztah matky k dětem je kladný oproti otci, kde převládá záporný emoční vztah k dětem. Na otázku č. 1) „Bylo u vás běžné děti obejmout, políbit když šly do školy nebo jiné citové projevy z vaší strany?“

Matka odpověděla: „*Jen když byly malé (do 10 let). Později to manžel nerad viděl.*“

Odpověď otce: „*Ne. Nechtěl jsem, aby kluci byli rozmazlení.*“

Již z první odpovědi je zřejmé, že matka se snažila podřizovat manželovi, plnit jeho přání, proto dětem navenek neprojevovala příliš něžností, lásky. Naopak u otce je patrné, že k dětem navenek neprojevoval žádný emoční vztah. Přesto oba, jak vyplynulo z jejich odpovědí, dokázali děti pochválit a projevit radost, když donesly dobrou známku ze školy, když se jim něco mimořádného povedlo. Také si společně našli čas, když jejich děti potřebovaly s něčím poradit nebo měly jakýkoliv problém.

Na otázku č. 3) „Projevovali jste dítěti důvěru typu „ty to zvládneš, ty na to máš“ nebo jste naopak ho podceňovali?“ matka odpověděla „*ano*“.

Otec naopak odpověděl: „*Spíše jsem jim říkal, že nic neumí, že nic v životě nedokážou, pokud se nebudou více učit a snažit se. Myslím, že to zapůsobilo na jejich snažení více, protože se pak kluci snažili mě přesvědčit, že jsou lepší, než jak říkám. A toho jsem chtěl docílit.*“

Otec tímto způsobem chtěl syny vyprovokovat k většímu snažení. Podle jeho odpovědi na doplňující otázky v závěru rozhovoru byl i on tímto způsobem vychováván svými rodiči.

Na otázku č. 5, týkající se volného času, který rodiče trávili se svými dětmi, matka odpověděla: „*... Děti byly v celodenní školce. Než jsem přišla z práce, tak byly u babičky. ...snažila jsem se dětem věnovat každou volnou chvíli... Manžel měl dost svých povinností. Z práce mnohdy chodil dost pozdě a byl unavený.*“

Odpověď otce: „*O děti se starala manželka. To je přece ženská práce. Volného času jsem moc neměl.*“

Zde je patrné rozvržení povinností otce a matky v rodině. Ač mají oba rodiče vysokoškolské vzdělání a tomu odpovídající zaměstnání, přetrvává zde tradiční způsob rozdělení domácích prací, kdy výchova dětí spočívala na matce. Otec chod života rodiny řídil a kontroloval. Tento vztah se projevil i u odpovědi matky na otázku č. 6) „Pokud vaše dítě provedlo něco nevhodného, způsobilo nějakou škodu apod. Nebo doneslo poznámku ze školy za nevhodné chování. Jak jste reagovali ve vztahu k dítěti?“

Matka odpověděla: „Snažila jsem se jim domluvit s tím, aby se to již neopakovalo. Nebo jsem jim vyhrožovala, že to řeknu tatínkovi. Většinou jsem o tom ani manželovi neřekla.“ Zde jasně vyplývá, že otec je v této rodině „přísnou“ autoritou, kterou ostatní členové ze strachu respektují a raději se ve všem podřídí.

V oblasti řízení v rodinné výchově se u otce větší měrou projevuje silný komponent požadavků. Děti „*musely pomáhat*“, tresty považuje otec při výchově za nutné a nevyklučuje ani fyzické tresty. V oblasti oblékání, účesu, kamarádů a trávení volného času svých synů rozhodoval za ně, a odůvodnil to slovy „... *aby nechodili jako chuligáni*“. Požadavky kladl spíše rozkazem a od dětí vyžadoval poslušnost.

Na otázku č. 14) „Myslíte si, že jste byli pro své děti spíše autoritou, kamarády, partnery?“ otec odpověděl: „...*kluci museli respektovat moji pozici otce. Určitě bych nedovolil, aby si ke mně dovolili to co ke svým vrstevníkům. ... byl jsem pro ně autoritou, kterou respektovali*“. Vzdělání svých dětí považoval za velice důležité, proto jejich studijní úspěchy či neúspěchy jak sám uvedl, „*důkladně sledoval*“.

U matky se v oblasti řízení ve výchově stejnou měrou projevuje jak komponent silného řízení, tak i rozporného a středního řízení. Ve dvou případech se u ní projeví komponenty velké volnosti, a to u otázky č. 12 a č. 19, kde matka uvedla, že za děti nerozhodovala v oblasti oblékání, účesu a trávení volného času a nikdy nekontrolovala dětem obsah kapes nebo mobil aj. Zde je nutno připomenout, že za děti v této oblasti rozhodoval otec, jak jsem se již zmínila výše.

Z odpovědí obou rodičů lze usoudit, že ve stylu výchovy zde jsou značné rozpory mezi rodiči, kdy otec je ve výchově spíše přísný a matka naopak dítě chrání, omlouvá, snaží se zatajovat před otcem určité prohřešky dětí. Můžu říct, že zde se jedná o **rozporné výchovné řízení**. Jak z rozhovoru vyplynulo, pro rodiče bylo velice důležité vzdělání jejich synů. Na doplňující otázku: „Pokud, by jste se mohli vrátit v čase, udělali by jste ve vztahu k výchově vašich dětí něco jiného?“, oba odpověděli „*Ne*“. Otec tuto odpověď doplnil slovy: „*Kluci jsou samostatní, dosáhli patřičného vzdělání a k tomu jsem je vedl od malička. Takže moje výchova byla úspěšná.*“

Rodina č. 3

Matka: 52 let, středoškolské vzdělání, úřednice ve státní správě.

Otec: 53 let, středoškolské vzdělání, osoba samostatně výdělečně činná (řemeslník).

Děti: tři dcery 34, 30 a 27 let.

Ekonomická situace: finanční příjem do domácnosti rodiny mírně nadprůměrný.

Rodinu znám již delší dobu a občas se navštěvujeme. Rozhovor jsem vedla s matkou i otcem současně, a to v příjemné atmosféře jejich domova. Z jejich odpovědí bylo jednoznačně viditelné, že oba rodiče mají ke svým dětem velice kladný emoční vztah. Jak sami uvedli, nikdy se neostýchali dětem projevít navenek svoji lásku, svoje porozumění a vždy si našli čas jim naslouchat a pomoci, pokud to bylo potřeba. S dětmi se snažili trávit co nejvíce svého volného času, jak vyplývá z odpovědí na otázku č. 5) „Měli jste dostatek volného času, který jste trávili se svými dětmi společně, například hry, společné práce v domácnosti apod. Nebo jste více využívali „služeb babičky“?

Matka: *„Času nikdy nebylo tolik, kolik bychom chtěla. S dětmi jsme ale trávili hodně času, jezdili jsme na lyže, na vodu, rádi jsme jezdili na kolech“.*

Otec: *„Rádi jsme hráli Člověče nezlob se, ale i jiné hry, Dostihy, Monopoly apod.“*

Podle jejich odpovědí, rodiče kladli na děti určité požadavky, jako pomoc v domácnosti, učit se do školy, avšak nikdy se neuchylovali k ukládání jakýchkoliv požadavků direktivní formou, ale vždy žádostí nebo prosbou.

Otázka č. 12 „Rozhodovali jste za děti ve věcech jako je oblékání, účes, kamarádi, trávení volného času – zákazy určité činnosti, apod.“

Matka odpověděla: *„Ne. Holky byly rozumné, a když došly s nějakým výkřikem módy, tak jsem věděla, že je lepší počkat, až je to přejde samo, než kdybych jim něco zakazovala. Znáš to, zakazované ovoce nejvíce chutná.“*

Odpověď otce: *„Musím říct, že někdy jsem byl v šoku, co si nechaly vytvořit na hlavě. Ale nezakazoval jsem jim to. Jednou se Mirka nechala ostříhat na ježka, vypadala strašně, ale neřekl jsem jí, že vypadá jak kriminálnice, ale pouze jsem suše konstatoval, že ušetříme za šampón. Sama zřejmě uznala, že to není to pravé ořechové, protože si pak nechala vlasy dorůst a už tento pokus nezopakovala.“*

Z odpovědí obou rodičů vyplývá, že své děti v této oblasti nijak neomezovali, projevuje se zde velká míra volnosti, kterou svým dětem poskytovali, podložená jejich důvěrou a znalostí svých dětí. Jak je uvedeno v odpovědi otce, i když byl v šoku z účesu své dcery, nijak ji nezesměšňoval, neurážel, nekáral, ale pojal tuto situaci humornou formou „... ušetříme za šampón“.

I když rodiče svým dětem poskytovali více volnosti, např. nikdy nekontrolovali svým dcerám obsah kapes či mobil, volbu povolání ponechali na jejich přání, ani by se nebránili

napsat omluvenku do školy, pokud by dcery byly „za školou“, přesto dcery měly svoje stanovené povinnosti v domácnosti, které plnily s určitou samozřejmostí a rodiče pro ně byli přirozenou autoritou.

Otázka č. 21) „Používali jste při výchově tresty nebo odměny? Jaké?“

Odpověď matky: „*Ano. Tresty to byly spíš nějaké zákazy, domácí vězení. Ale nemůžu si vzpomenout na nějaký konkrétní případ. Asi více bylo těch odměn, například za vysvědčení, úspěch ve sportu apod. Nebyly to ale nějaké drahé věci, tak čokoláda, peníze na lístek do kina aj.*“

Otec s odpovědí matky souhlasil. Rodiče se také shodli v tom, že v žádném případě neupřednostňovali fyzické tresty.

Na doplňující otázku zda při výchově svých dětí převzali nějaký vzor, styl výchovy od svých rodičů, matka odpověděla: „*Snad něco ano. Já jsem ale měla spíše přísnou výchovu, jen zákazy, příkazy a povinnosti. Myslím, že jsem taková nebyla při výchově svých holek, nebo alespoň jsem se snažila být více holkám kamarádkou.*“

Otec odpověděl: „*Mí rodiče byli velice hodní. Snad i mé holky jednou budou moci toto říct i o mě, tedy o nás.*“

Zde lze vyzorovat, že matka chtěla svým dcerám dát trochu více volnosti, než dopřávali její rodiče jí. Zřejmě z vlastní zkušenosti věděla, že výchova založená na příkazech a zákazech není ta nejlepší. Naopak otec, jak sám říká, měl velice hodné rodiče, a proto sám se jim chtěl v této oblasti podobat. Z vyhodnocení dat získaných z rozhovoru vyšel u obou rodičů extrémně kladný emoční vztah a v oblasti řízení ve výchově převažuje komponent volnosti, tzn. řízení slabé.

Rodina č. 4

Matka: 55 let – vyučena prodavačkou.

Otec: 57 let – vyučen opravářem zemědělských strojů.

Děti: dcera 35 let, syn 33 let (oba vysokoškolské vzdělání, vlastní rodina a bydlení).

Ekonomická situace: starší osobní automobil, standardní vybavení domácnosti, bydlení v dvougeneračním rodinném domku na vesnici spolu s rodiči matky.

S rodinou se znám již několik let, vzájemně se navštěvujeme. Zním také velice dobře rodiny jejich dětí. Oba rodiče pracují v zemědělství, tedy v socioprofesi skupině s nejnižšími příjmy do rodinného rozpočtu. Co je znám, nikdy si nestěžovali na svoji finanční situaci. Svoji pozornost vždy ve zdravé míře soustředili na své děti s cílem,

aby měly ty nejlepší podmínky pro vlastní rozvoj a vzdělávání. Dnes jejich děti mají vysokoškolské vzdělání, vlastní rodiny a samostatné bydlení. Mezi rodiči a dětmi je velice pěkný vztah. Rodiče jsou inteligentní lidé, kteří mají široké všeobecné znalosti. Rozhovor jsem s nimi vedla v mé domácnosti v přátelské atmosféře.

Z odpovědí obou rodičů jednoznačně vyzníval kladný emoční vztah k jejich dětem. V rodině převládalo příznivé emoční klima a součinnost rodičů s dětmi při společných činnostech v domácnosti, při práci na zahradě nebo společných výletech. Svým dětem se neostýchali projevat lásku, důvěřovali jim, a jak uvedli v rozhovoru, nikdy je nepodceňovali. Vždy si dokázali najít čas, pokud jejich děti měly potřebu se svěřit se svými radostmi nebo naopak se svými problémy, vždy se dokázali s dětmi radovat z jejich úspěchů a v případě potřeby jim poradit a pomoci. Na otázku č. 5, zda měli dostatek volného času, který trávili se svými dětmi a zda využívali „služeb babičky“, matka odpověděla:

„Je pravda, že volného času moc nebylo. Ale když byl, tak jsem se snažila dětem věnovat maximálně. Příprava dětí do školy a kontrola domácích úkolů byla moje starost. Po večerech jsme často hráli společně karty, dámu, manžel se synem šachy apod. Já s dcerou jsme rády společně vařily, pracovaly na zahradě, nakupovaly, prostě takové ty obyčejné věci. Vzhledem k tomu, že bydlíme s mými rodiči, tak se občas o děti postarali oni.“

Otec pak její odpověď doplnil: *„O víkendech jsme občas společně jeli na kolech nebo podnikli nějaký výlet autem po okolí. Rádi jsme jezdili na hrady a zámky. Samozřejmě to nebylo každý týden, ne vždy jsme měli volný víkend a také to bylo finančně náročné. Sama víš, kolik stojí návštěva jednoho hradu pro čtyřčlennou rodinu. Jak řekla manželka, večery jsme často trávili všichni při nějaké hře. Často se připojili i její rodiče.“*

Jak matka uvedla, volného času moc neměli, ale když už ho měli, tak ho věnovali dětem. Tím, že rodina bydlela společně s prarodiči, občas rodiče využívali i jejich služeb při hlídání dětí. Avšak i při společných aktivitách rodičů s dětmi, různé hry, se aktivně zapojovali i prarodiče.

V oblasti řízení v rodinné výchově převažuje silný komponent požadavků, děti měly svoje stanovené úkoly při pomoci v domácnosti. Na otázku č. 15, zda kladli na děti nějaké požadavky, matka odpověděla:

„Ano. Lenka měla na starosti nádobí a Tomáš pak zamést dvůr. Jinak dle potřeby museli pomáhat.“

Rodiče nepodceňovali vzdělání svých dětí a vedli je k tomu, aby ve škole dobře prospívaly. Matka, jak uvedla, denně dohlížela na přípravu dětí do školy, zda mají všechny úkoly, zkoušela je z probírané látky apod. V této oblasti se oba rodiče shodli a na otázku č. 18, zda měli snahu, aby jejich děti dosáhly vyššího vzdělání, matka jednoznačně odpověděla „ano“. Otec pak její odpověď doplnil zdůvodněním: „*Byli chytří, tak proč ne?*“. Do řízení výchovy se v malé míře promítá i velký komponent volnosti založený na důvěře rodičů dětem, a proto se nikdy neuchýlili k tomu, aby jim kontrolovali obsah kapes, mobil apod. Jak uvedla matka, „*to je ponižující*“. Také společně uvedli, že jednou synovi napsali omluvenku do školy, když byl „za školou“.

I když oba rodiče uvedli, že nedávají přednost fyzickým trestům, přesto matka přiznala, že děti občas dostali „na zadek“, když byly malé. Pokud děti provedly něco nevhodného, rodiče jim vyhubovali a jak uvedla matka „*někdy padla i facka*“.

Na doplňující otázku, zda převzali při výchově svých dětí nějaký vzor, styl výchovy od svých rodičů, matka odpověděla: „*Moji rodiče se moc nezajímali o můj školní prospěch. Byli moc hodní, ale více po mně vyžadovali, abych jim pomáhala na zahradě, na poli, v domácnosti apod. V tom jsem jiná, ne že by děti neměly povinnosti, ale myslím, že měly více volnosti a času na učení. Hodně mě zajímal jejich školní prospěch.*“

Oba rodiče se snažili svým dětem vytvořit, v rámci svých finančních možností, ty nejoptimálnější podmínky pro jejich vzdělávání, a toto jejich snažení přineslo očekávaný výsledek.

Z vyhodnocení získaných dat se u této rodiny ve výchově projevuje extrémně kladný emoční vztah spolu s velkým komponentem požadavků, které rodiče na své děti kladli. Rodiče při řízení v rodinné výchově byli přísní, přitom jejich výchova byla laskavá.

Rodina č. 5

Matka: 36 let – vyučena prodavačkou; krátkodobé brigády mimo obor.

Otec: 39 let – vyučený zedník; příležitostná práce v oboru; v současné době je veden na úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání.

Děti: synové 14, 10 a 8 let.

Ekonomická situace silně podprůměrná: bydlení v rodinném domku na vesnici společně s babičkou (tchýně dotazované matky); domácnost je vybavena základním zařízení; rodina nevlastní osobní automobil, automatickou pračku, osobní počítač; mobilní telefon vlastní pouze rodiče.

Tuto rodinu blíže neznám, pouze se setkáváme, neboť bydlí v mém blízkém okolí. Jejich tři synové, když je potkám, tak mě vždy slušně pozdraví, což již u dnešních dětí není tak běžné (pozn. na vesnici pozdravit bylo vždy samozřejmostí). Oblečení dětí vykazuje určitou míru obnošenosti, avšak je vždy čisté.

Za účelem mé výzkumné práce jsem oslovila matku, které jsem vysvětlila účel, za jakým bych ráda s ní vedla rozhovor a seznámila ji s tím, že nikde nebude uvedeno její jméno a kdykoliv může sama rozhovor ukončit. Následný rozhovor jsem vedla pouze s ní ve své domácnosti, kam jsem jí pozvala. Nejdříve jsme se blíže seznámily a následně jsem jí kladla předem připravené otázky, na které ochotně odpovídala. Matka velice často používala vulgarismy a většinu otázek jsem jí musela blíže vysvětlit. Otce jsem nepožádala o rozhovor, avšak matka ve svých odpovědích se vyjadřovala i k chování a postoji otce ve výchově jejich dětí. Zde musím říct, že jak matka, tak otec jsou na velice nízké inteligenční úrovni.

Ve vztahu k dětem se u obou rodičů, jak vyplynulo z odpovědí matky, projevuje více záporný emoční vztah. Ačkoli oba nemají stálé zaměstnání a lze předpokládat, že by mohli mít více volného času pro děti, raději využívají „služeb babičky“, jak matka uvádí v mnoha odpovědích. Na otázku č. 1, zda pro ně bylo běžné děti obejmout, políbit když šly do školy, nebo jiné citové projevy z jejich strany, matka odpověděla:

„Ráno je vypravuje babka, já už jsem v práci, pokud nějakou zrovna mám. Otec už vůbec ne, takové projevy jsou mu cizí. Nakonec, život se s nimi taky nebude mazlit, moje mamka se se mnou taky nijak nemazlila a vyrostla jsem.“

Zde matka vyslovila svoji zkušenost ze svého dětství, kdy jí byly také upírány jakékoliv citové projevy ze strany matky, a proto takové emoční projevy nepovažuje ve výchově svých dětí za důležité. Také pro otce, dle slov matky, jsou takové emoční projevy ve vztahu k dětem cizí. Matka také uvedla, že upřednostňuje fyzické tresty, které jsou, jak sama řekla „rychlejší a zabírají“. Otec, dle sdělení matky, většinou děti „seřval“, když něco provedly, ale nikdy je nebil.

Otázka č. 5) „Měli jste dostatek volného času, který jste trávili se svými dětmi společně? Například různé hry, společné práce v domácnosti apod. Nebo jste více využívali služeb babičky?“

Matka odpověděla: *„Kluci většinou lítají někde venku. Volný část ráda trávím s kamarádkami, kam většinou jdou kluci se mnou a tam si hrají s jinými dětmi.“*

Takže vlastně trávím čas i s nimi. Více času ale tráví s babkou. Jejich otec už vůbec ne, i když by ten čas měl.“

Z této odpovědi je zřejmé, že matka upřednostňuje svoje záliby, zájmy, které ji přinášejí určité uspokojení, před společnými chvílemi se svými dětmi. I v této odpovědi uvedla, že s dětmi více času tráví jejich babička, o které se v celém rozhovoru zmiňuje jako o „babce“. Jak nejráději tráví otec svůj volný čas, matka upřesnila v odpovědi na otázku č. 8, kde jsem se ptala, zda má ona nebo otec nějaké koníčky, které by sdíleli společně s dětmi: „*Ne. Jejich otec tak kamarády a hospodu.“*

Rodiče s dětmi sdíleli jen málo společných chvil, nepovídají si o jejich radostech a problémech. Na druhou stranu je pochvální, když se jim něco podaří, když přinesou dobrou známku ze školy. Při rozhovoru s cizími lidmi své děti rodiče chválí a poukazují na jejich klady.

Při řízení v rodinné výchově převládá komponent volnosti, kdy děti sice mají své stanovené povinnosti při pomáhání v domácnosti, ale rodiče příliš nezajímá, s kým a kde tráví svůj volný čas. Také požadavky na jejich školní úspěšnost jsou minimální. Samotnou přípravu dětí do školy, domácí úkoly apod. rodiče ponechávali na dětech, jak vyplývá z odpovědi matky „*...sami se snaží připravovat do školy, nenařizuji jim to“*.

Na otázku č. 18, zda měli snahu, aby jejich děti dosáhly vyššího vzdělání, matka odpověděla: „*Ne. Bylo by dobré, kdyby se něčím vyučili. Nenutím je, aby byli ve škole nejlepší, jestli myslíte právě toto. To spíš babka jim říká, aby se dobře učili a něco uměli. Myslím, že se sami snaží, aby nebyli za blbce.“*

Opět se zde matka zmiňuje o babičce, která děti povzbuzuje k lepší školní úspěšnosti. Matka poukazuje i na samotné děti, které sami pocítují potřebu mít ve škole dobré výsledky.

I když matka uvedla, že neví o tom, že by kluci někdy byli „za školou“, omluvenku do školy by jim v takovém případě napsala.

Ve výchově převládá velký komponent volnosti, avšak na otázku č. 20, zda měly děti jejich plnou důvěru, matka odpověděla: „*Ano. Kluci vědí, že kdyby udělali něco, čím by mě nebo otce rozzlobili, dostali by co proto.“* Z této odpovědi vyplývá, že děti se snaží vyvarovat takovému chování, které by mohlo vyvolat nelibost jejich rodičů a následný trest, což odpovídá silnému výchovnému řízení.

I když matka hodně používala při rozhovoru vulgarismy a z jejích odpovědí vyplynul spíše záporný emoční vztah k dětem, v průběhu našeho setkání, se nikdy o svých dětech

nezmiňovala hanlivě, neurážela je, ani neponižovala, ba naopak se o nich zmiňovala velice pěkně. Svě děti má určitě ráda a poskytuje jim, z jejího pohledu, tu nejlepší péči, kterou sama poznala ve své původní rodině. Což dokazuje její odpověď na otázku, zda při výchově svých dětí převzala nějaký vzor, styl výchovy od svých rodičů: *„Dělám to stejně jako moje matka. Otce jsem neměla.“*

Při vyhodnocení získaných dat u této rodiny převažuje ve výchově záporný emoční vztah rodičů k dětem se slabým řízením. Tento styl výchovy lze označit za výchovu liberální s nezájmem o dítě.

Rodina č. 6

Matka: 41 let, rozvedená; vyučena prodavačkou; pracuje ve své profesi.

Děti: Dcera 17 let – studuje na střední škole.

Ekonomická situace: byt v osobním vlastnictví ve městě; dcera má vlastní pokoj, mobil, osobní počítač; domácnost vybavena standardním vybavením – myčku nádobí nevlastní; dovolenou tráví pouze v tuzemsku; osobní automobil rodina nevlastní.

S rodinu se znám již několik let, avšak jen občas se navštěvujeme. Oslovila jsem matku, které jsem vysvětlila důvod a podmínky rozhovoru, který bych s ní ráda uskutečnila. Následný rozhovor s matkou jsem vedla v její domácnosti v přátelské atmosféře, kde mě ochotně odpovídala na moje otázky.

Ve vztahu matky k dceři se jednoznačně projevuje extrémně kladný emoční vztah. Po rozvodu se matka silně citově upnula na svoji dceru, což se projevuje ve většině jejich odpovědích, kde o své dceři říká *„je pro mě vším“*. Svě dceři dávala najevo, jak jí na ní záleží, radovala se s ní z jejich úspěchů, povzbuzovala ji, mnohdy omlouvala její chyby. Při rozhovoru s cizími lidmi ji jen chválila a vyzdvihovala její klady. Veškerý svůj volný čas trávila s dcerou. Matka sama, jak uvedla, žádné koníčky nemá, ale dceru se snažila podporovat v jejích zájmových aktivitách.

Otázka č. 6) *„Pokud vaše dcera provedla něco nevhodného, způsobila nějakou škodu, nebo donesla poznámku ze školy za nevhodné chování, jak jste reagovala ve vztahu k dítěti.“*

Odpověď matky: *„Chtěla jsem napřed vědět od dcery, co se vlastně stalo. Většinou to nebyla její vina, ale pouze nedorozumění. Například jednou donesla poznámku ze školy, že neustále vyrušuje ve vyučování. Dcera mě ale vysvětlila, jak to bylo, a já jsem uznala,*

že za to vlastně ona nemohla, ale její spolužačka. Napsala jsem učitelce, aby je rozsadila.“ Jak z odpovědi matky vyplývá, své dceři věřila tak, že požádala raději její učitelku o řešení dané situace, než aby pokárala svou dceru.

Matka, jak uvedla v odpovědi na otázku č. 22, nikdy dceru neuhodila, avšak na otázku č. 21 zda používala při výchově tresty nebo odměny odpověděla:

„Tresty ne, ale když mě zklamala nebo mě například nechtěla říct, s kým byla venku, tak jsem se s ní nebavila. Dávala jsem ji najevo, že udělala něco špatného, a že mě tím hodně zklamala. Vždycky pak za mnou přišla a vyřikaly jsme si to.“

Zde se projevuje záporný emoční vztah matky, kdy dítěti odepírá svoji lásku. Ačkoli matka svou dceru nikdy netrestala fyzicky, využívala tzv. distanc, kdy dítě od sebe obrazně odežene, což mnohdy může mít na vývoj dítěte vážnější dopad než fyzický trest.

V samotném řízení se projevuje jednak silný komponent požadavků, na druhou stranu i velký komponent volnosti. Stejnou měrou, jak matka svoji dceru miluje, tak se o ní strachuje, a od tohoto strachu se odvíjí přílišná kontrola dcery.

Otázka č. 12) „Rozhodovala jste za dceru ve věcech jako je oblékání, účes, kamarádi, trávení volného času – zákazy určité činnosti, apod.?”

Odpověď: *„Ano. Musím vědět, kam jde a s kým jde ven. Musí být do osmi hodin vždy doma. Bojím se o ni, mám jenom ji a nedovedu si představit, že by se jí něco stalo. Proto ji také hodně volám na mobil. Ano, některé kamarádky jsem jí zakazovala, takové ty neslušné.“*

Otázka č. 19) „Kontrolovala jste někdy své dceři obsah kapes, mobil, poštu aj.?”

Odpověď matky: *„Ano. Nesmí se to ale dozvědět! ... Mám o ni prostě strach. Musím vědět, s kým se kamarádí, a co dělá.“*

I zde se projevuje velký strach matky o dceru. Matka svoji dceru až přehnaně kontroluje a rozhoduje za ni, čímž ji do jisté míry udržuje v nesamostatnosti při rozhodování o využívání jejího volného času a ve styku s vrstevníky. Ve výchově se zároveň projevuje i velký komponent volnosti, kdy se matka snažila, aby dcera měla dostatek času na učení a na svoje záliby, proto na ni klade minimum požadavků v oblasti práce v domácnosti. Přesto dcera má stanovené určité povinnosti jako je sobotní úklid bytu, avšak matka již nekontroluje, zda tento úklid provedla a jak. Svůj vztah s dcerou matka posoudila jako kamarádský: *„Jednám s ní jako s kamarádkou a myslím, že i ona mě tak bere. Sděluje mě své pocity a má ve mně důvěru.“*

Z odpovědí matky lze vypožorovat její až nezdravou lásku ke své dceři, kterou se snaží dceru k sobě připoutat. Strach, který v tomto směru matka má o dceru se promítá do řízení ve výchově, zejména přehnanou kontrolou dcery ve všech oblastech její činnosti. Na druhou stranu matka dceru v mnoha směrech omlouvá, intervenuje u učitelky ve škole, vinu hledá vždy u druhých a nikdy u své dcery. Matka je na dceři citově závislá. Je otázkou, jak bude matka jednou vnímat to, že se dcera třeba osamostatní a bude mít svoji vlastní rodinu.

Ve výchově se projevuje extrémně kladný emoční vztah matky k dceři. Samotné řízení ve výchově je rozporné, ve kterém se prolínají komponenty silného i slabého řízení.

4.4 Shrnutí a diskuse

Ve svém výzkumu, při kterém jsem použila kvalitativní metodu pro získání potřebných dat, jsem hledala odpověď na otázku, jaký vliv má socioprofesionální zařazení rodičů na styl výchovy, který využívají nebo využívali při výchově svých dětí. S tímto cílem jsem oslovila 6 rodin s různým socioprofesionálním zařazením. Analýza jednotlivých rozhovorů je uvedena v kapitole 4.3 a zde uvádím jejich stručné shrnutí. Získaná data jsem vyhodnotila pomocí tabulky a vyvodila z nich závěry, které mi daly odpověď na položenou otázku. Jednotlivé rodiny jsem označila číslem 1 až 6.

Rodina 1: Otec vysokoškolské vzdělání, matka středoškolské vzdělání. Ekonomická situace více než dobrá. U obou rodičů silný kladný emoční vztah k dětem. V řízení ve výchově převládá řízení střední. Otec vzhledem ke své profesi velice časově vytížen.

Rodina 2: Oba rodiče vysokoškolské vzdělání. Ekonomická situace více než dobrá. Výchova je emočně rozporná, u matky převládá kladný emoční vztah k dětem, u otce naopak převládá záporný emoční vztah. V řízení se u matky projevují všechny typy řízení s převládajícím středním řízením. U otce jednoznačně převládá řízení se silným komponentem požadavků. Cílem obou rodičů bylo, aby děti dosáhly vysokoškolské vzdělání a tím měly lepší uplatnění v životě. Otec vzhledem ke své profesi velice časově vytížen.

Rodina 3: Oba rodiče středoškolské vzdělání. Ekonomická situace dobrá. U obou rodičů převládá kladný emoční vztah k dětem s velkým komponentem volnosti v řízení rodinné výchovy – řízení slabé. Děti si svobodně volily svoje budoucí povolání. Rodiče vzdělání

děti nepodceňovali, ale nebylo hlavním cílem ve výchově. Vždy si našli volný čas, který trávili s dětmi.

Rodina 4: Oba rodiče vyučeni. Ekonomická situace – podle socioprofesionálních skupin nejhorší příjmová situace rodiny. U obou rodičů se projevuje až extrémně kladný emoční vztah k dětem, řízení pak silné. Dosažení vyššího vzdělání dětí bylo u rodičů jedním z cílů výchovy. S dětmi trávili veškerý svůj volný čas.

Rodina 5: Oba rodiče vyučeni. Ekonomická situace velice špatná – otec veden jako uchazeč o zaměstnání na ÚP. Oba rodiče vykazují záporný emoční vztah ve výchově s velkým komponentem volnosti v řízení, s nezájmem o dítě. Výchovu dětí více přenechávali na babičce.

Rodina 6: Matka vyučena, rozvedená – samoživitelka. Ekonomická situace, vzhledem k jednomu příjmu do domácnosti, podprůměrná. U matky je extrémně kladný emoční vztah ve vztahu k dítěti. Řízení ve výchově je rozporné, kdy se zde střídá silný komponent požadavků s velkým komponentem volnosti ve výchově. Dosažení vyššího vzdělání dítěte nebylo hlavním cílem výchovy. U matky převládá strach o dítě – přehnaná kontrola. Se svým dítětem trávila veškerý svůj volný čas.

Otázka:

Jaký vliv na uplatňovaných výchovných metodách v rodině mají vnější socioprofesionální znaky rodiny? Jaký vliv má na výchovu dítěte v rodině dosažené vzdělání rodičů?

Je nutno říct, že vzdělání rodičů často úzce souvisí s jejich socioprofesionálním zařazením. Z provedeného výzkumu vyplynulo, že rodiče, kteří jsou svou profesí velice vytížení, svůj volný čas věnují budování své kariéry (rodina 1 a 2), mají jen málo volného času, který tráví se svými dětmi, čímž se u nich projevuje určitý komponent záporného emočního vztahu ve výchově. Avšak i u rodiny 5, kde otec je nezaměstnaný a má dostatek volného času, raději svůj volný čas tráví jinak, než se svými dětmi. Zde je nutno podotknout, že otec i matka, jak jsem měla možnost vypořádat z rozhovoru, jsou nízké inteligenční úrovně. Naproti tomu v rodinách 3, 4 a 6 rodiče své profesi věnují jen ten nejnútnejší čas potřebný pro splnění svých pracovních povinností, nebudují si kariéru a veškerý svůj volný čas věnují trávení se svými dětmi. U rodičů se ve výchově projevuje kladný, někdy až extrémně kladný emoční vztah (rodina 4 a 6).

Je otázkou, zda si jednotliví rodiče uvědomují svých prohrěšků ve výchově dětí, když ve svém volném čase upřednostňovali svoje osobní potřeby, cíle a kariéru před společnými chvílemi s jejich dětmi. V závěru každého rozhovoru jsem rodičům položila doplňující otázky, kdy jedna z nich byla: „Pokud by, jste se mohli vrátit v čase, udělali by jste ve vztahu k výchově vašich dětí něco jinak?“

Otec 1 přiznal, že by mnoho věcí dělal jinak a určitě by si našel více času na rodinu. Oproti tomu otec 2 kategoricky odpověděl: „*Ne. Kluci jsou samostatní, dosáhli patřičného vzdělání. K tomu jsem je vedl od malička. Takže moje výchova byla úspěšná.*“ Z těchto odpovědí je zcela patrné, že ač oba otcové svůj volný čas věnovali budování své kariéry, jen otec 1 zalitoval, že se rodině nevěnuje více. Také z výsledků výzkumu, u otce 1 se projevuje kladný emoční vztah a u otce 2 převažuje záporný emoční vztah ve výchově. Na stejnou otázku vyslovili lítost nad málo času stráveným s dětmi i rodiče 3 a 4, i když svým dětem věnovali maximum svého volného času. Jak uvedla matka 3: „*Snad bych si s nimi více hrála, mazlila. Strašně rychle ta doba utekla a nic se nedá vrátit zpátky.*“ Matka 4: „*Snad bych si více vychutnala ty chvíle, když byly malé.*“ Stejně jak u rodiny 1, tak u rodin 3 a 4 převažoval ve výchově kladný emoční vztah. Oproti tomu matky 5 a 6 na položenou otázku jednoznačně odpověděly „*Ne*“. Zde je nutno připomenout, že matka 5 při výchově převážně využívala služeb babičky a svůj volný čas raději trávila s kamarádkami. Matka 6 pak byla ovlivněna tak silným strachem o dceru, že s ní naopak trávila veškerý svůj volný čas. Zde pak vyvstává otázka, zda má dítě dostatek prostoru pro vlastní realizaci a jestli tato přílišná pozornost ze strany matky není již na škodu zdravého vývoje dítěte.

Musím zde říct, a to i z vlastní zkušenosti, je větší předpoklad toho, že si rodiče uvědomují chyb, kterých se v minulosti dopustili při výchově svých dětí a připouštějí, že by mnoho věcí dnes udělali jinak. Bohužel, čas se nedá vrátit.

Samotné řízení v rodinné výchově je ovlivněno stanoveným cílem, který si rodiče ve výchově stanoví. V rodině 2 a 4 přikládali rodiče velký význam vzdělání svých dětí. Řízení ve výchově bylo vedeno s cílem dosažení vyššího vzdělání u dětí a za tímto účelem se snažili dětem vytvořit potřebné podmínky. V rodině 2, kde jsou rodiče vysokoškolsky vzdělaní, se podařilo dosáhnout cíle výchovy silným řízením a přísností ze strany otce, také v rodině 4, kde rodiče jsou pouze vyučeni, se projevuje silné řízení, avšak laskavý přístup rodičů k výchově dětí.

U rodin 1, 3 a 6 není stanovený přesný cíl výchovy ve vztahu k jejich vzdělání, ale je zde určitá míra volnosti, svobodného rozhodování dětí. Rodina 1 se projevuje středním řízením ve výchově, rodina 3 slabým řízením a u rodiny 6 jde o rozporné řízení, neboť zde se prolíná silný komponent požadavků s velkým komponentem volnosti.

U rodiny 5 lze konstatovat velice slabé řízení. Jak již bylo uvedeno, rodiče velice často využívali služeb babičky.

Na položenou otázku můžu tedy odpovědět, že vnější socioprofesionální znaky rodiny mají ve výchově vliv především na emoční vztah rodičů k dětem, daný nedostatkem volného času rodičů pro trávení s dětmi. Od socioprofesionálního zařazení rodiny se odvíjí i ekonomická situace rodiny, která má vliv na utváření vhodných podmínek pro rozvoj a vzdělávání dětí. Avšak jak dokazuje rodina 4, u níž je dle socioprofesionálních skupin nejhorší příjmová situace do rozpočtu domácnosti, i s minimálními zdroji lze dosáhnout ve výchově stanoveného cíle. Výchovný styl v rodině je pak ovlivněn zejména cíli ve výchově a především osobností rodičů. U rodin 4 a 5 je markantní rozdíl ve stylu výchovy, daný především inteligencí a osobností rodičů. I když rodiče v obou rodinách jsou vyučeni, v rodině 4 rodiče vykazují vysokou míru inteligence na rozdíl od rodičů 5.

ZÁVĚR

Diplomová práce je zaměřena na výchovné styly uplatňované při výchově dětí v rodině. Empirická část diplomové práce byla vedena s cílem zjistit, jaký vliv mají vnější socioprofesionální znaky rodiny na uplatňovaný výchovný styl. O socioprofesionálních kategoriích rodiny, jako faktoru ovlivňující výchovu dítěte, jsem se podrobněji zmínila v kapitole 2.3.

Stejně jako samotná rodina, tak i využívané výchovné styly při výchově dítěte v rodině procházejí historickým vývojem. V minulosti byla rodina postavena především na patriarchálním uspořádání a výchova dětí byla především záležitostí matky. Avšak emancipací a zapojením žen do pracovního procesu se postavení matky a otce v rodině, a tím i účastí při výchově dětí výrazně změnila. O historickém vývoji rodiny a změnách postavení otce a matky při výchově dítěte, se podrobněji zmiňuji v kapitole 2.

V kapitole 3 popisuji různé možné styly využívané při výchově dětí v rodině a jejich vývoj v české rodině. Z již ověřených poznatků, které jsem čerpala z dostupné literatury a o nichž se zmiňuji v teoretické části mé diplomové práce, se na stylu výchovy uplatňovaného v rodině podílí především emoční vztah rodičů k dítěti a síla řízení. Z mnou provedeného výzkumu jednoznačně vyplynulo, že na míře emočního vztahu mezi rodiči a dětmi mají vliv především společné aktivity a čas, který rodiče tráví se svými dětmi. Trendem posledních let je budování si kariéry a tím dosažení určitého socioprofesionálního postavení, mnohdy u obou rodičů. Tato skutečnost se pak u rodičů odráží v nedostatku času, který by mohli trávit se svými dětmi. V samotné výchově se pak rodiče spoléhají více či méně na různé výchovné instituce nebo služby babiček.

Z vyhodnocených dat mohu konstatovat, že dosažení stanovených cílů ve výchově lze docílit nejen silným řízením doprovázeným záporným emočním vztahem k dítěti, ale také přiměřeným řízením s kladným emočním vztahem. Toto by mohlo být určitým ponaučením rodičům, kteří kladou na své děti vysoké požadavky. Moje diplomová práce byla úzce zaměřena pouze na výchovné styly využívané rodiči v konkrétních rodinách, s přihlédnutím k jejich socioprofesionálnímu zařazení, avšak zajímavá by mohla být i následná práce, která by se například zabývala otázkami: Jak sami děti tuto výchovu vnímaly? Co si z této výchovy odnesly do života? Využívaly stejný výchovný styl při výchově svých dětí? Jak se výchovný styl, který jejich rodiče využívali, odrazil na jejich vztahu s rodiči?

Z rozhovorů, které jsem vedla s rodiči mnou vybraných rodin, a získaných dat, mohu říct, že na stylu výchovy se podílí nejen socioprofesní zařazení rodiny, ekonomická situace rodiny, stanovený cíl výchovy, ale především osobnost jednotlivých rodičů, míra jejich inteligence a hodnotová orientace.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ADLER, A., *Porozumění životu. Úvod do individuální psychologie*. 1. vyd. Praha: AURORA, 1999. 158 s. ISBN 80-85974-76-2
2. AZAROV, J. P., *Pedagogika rodinných vztahou*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1983. 67-039-83
3. BAKALÁŘ, E., *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 216 s. ISBN 80-7021-605-0
4. BIEDERMANN, J., *Úloha rodičů ve výchově dětí*. České Budějovice: Krajský pedagogický ústav v Českých Budějovicích, 1988. 24 s. Studijní materiál č. bl. 690/88-Li
5. ČÁP, J., *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 292 s. ISBN 80-04-22967-0
6. ČÁP, J., *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3
7. ČÁP, J., *Vybrané kapitoly z pedagogické psychologie*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova v Praze, 1975. 105 s. 17-823-74
8. ČÁP, J., MAREŠ, J., *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7
9. DUNOVSKÝ, J., *Děti a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1986. 140 s. 08-040-86
10. FABER, A., MAZLISH, E., *Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly, jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2007. 241 s. ISBN 978-80-251-1747-7
11. FRIELOVI, J., a L., *Sedm nejhorších rodičovských omylů*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, 2002. 176 s. ISBN 80-242-0767-2
12. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M., a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti. Člověk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1
13. HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4
14. HORÁK, K., *Hovoříme s rodiči o výchově dětí k volbě povolání*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. 82 s. 14-551-75

15. CHLUP, O., KOPECKÝ, J., a kol. *Pedagogika*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. 359 s. 16-918-67
16. JUNGWIRTHOVÁ, I., *Mezi školkou a pubertou: výchova školáka*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 184 s. ISBN 978-80-262-0473-2
17. JŮVA, V., *Pedagogika*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1975. 272 s. 17-246-74
18. KLAFKI, V., *Studie k teorii vzdělání a didaktice*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. 148 s. 14-022-67
19. KLÍMOVÁ-FÜGNEROVÁ, M., *Citová výchova v rodině*. 1. vyd. Praha: Práce, 1974. 176 s. ISBN 80-242-0767-2
20. KOLÁŘ, Z., SEMRÁD, J., *Světónázorová výchova v rodině*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 120 s. 14-289-83
21. KOLÁŘ, Z., ŠIKULOVÁ, R., *Vyučování jako dialog*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 132 s. ISBN 978-80-247-1541-4
22. KŘIVOHLAVÝ, J., *Povídej - naslouchám*. 1. vyd. Praha: Návrat, 1993. 105 s. ISBN 80-85495-18-X
23. MAKARENKO, A. S., *O výchově dětí v rodině*. 4. vyd. Praha: Dědictví Komenského, 1952. 130 s.
24. MATĚJČEK, Z., *Co děti nejvíc potřebují*. 4. vyd. Praha: Portál 2007. 108 s. ISBN 978-80-7367-272-0
25. MATĚJČEK, Z., *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 4. vyd. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-325-3
26. MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 214 s. ISBN 80-04-25236-2
27. MATĚJČEK, Z., *Po dobrém, nebo po zlém?* 6. vyd. Praha: Portál, 2007. 109 s. ISBN 978-80-7367-270-6
28. MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1989. 336 s. 08-056-89
29. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7
30. MONTOUSSÉ, M., RENOUIARD, G., *Přehled sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 336 s. ISBN 80-7178-976-3

31. MOŽNÝ, I., *Moderní rodina*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8
32. MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: SLON, 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8
33. MOŽNÝ, I., *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1983. 189 s. 55-993-83
34. MURPHYOVÁ – WITTOVÁ, M., STAMEROVÁ – BRANDTOVÁ, P., *Připravte své dítě do života*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 160 s. ISBN: 978-80-247-2082-1
35. MUSELÍKOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z., VODIČKOVÁ, M., *Právo v sociální oblasti*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2006. 154 s.
36. MÜHLPACHR, P., *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. s. 7 – 20 s.
37. PALOUŠ, R., *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 237 s. ISBN 80-04-25415-2
38. PELIKÁN, J., *Hledání těžiště výchovy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2
39. PLAŇAVA, I., PILÁT, M., (eds.) *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 1. vyd. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2002. 287 s. ISBN 80-86598-36-5
40. PREKOPOVÁ, J., *I rodiče by měli dělat chyby*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 112 s. ISBN 978-80-7367-766-4
41. PREKOPOVÁ, J., *Malý tyran*. 1. vyd. Praha: Portál, 1993. 143 s. ISBN 80-85282-56-9
42. TEYSCHL, O., BRUNECKÝ, Z., *Duševní vývoj a výchova dítěte*. 3. vyd. Praha: Orbis, 1973. 263 s. ČSN ISO 690
43. TUČEK, M., FRIEDLANDEROVÁ, H., *Češi na prahu nového tisíciletí*. 1. vyd. Praha: MEDIAN, 2000. 220 s. ISBN 80-902847-0-1
44. VANÍČKOVÁ, E., *Tělesné tresty dětí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0
45. WILDOVÁ, R., *Učit se žít s dětmi*. 1.vyd. Praha: Dharma Gaia, 2012. 185 s. ISBN 978-80-7436-029-9

Seznam internetových zdrojů:

46. Úmluva o právech dítěte [on-line]. Dostupné také z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umuva-o-pravech-ditete42656/>
[cit.2014-10-19]

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Aj. A jiné.

Atd. A tak dále.

Apod. A podobně.

Mj. Mimo jiné.

Např. Například.

Tzn. To znamená.

Tzv. Tak zvaně.

SEZNAM PŘÍLOH

1. Tabulka pro vyhodnocování získaných dat

Tabulka pro vyhodnocení získaných dat

Rodina č.	Emoční vztah		Řízení v rodinné výchově			
Číslo otázky	kladný matka/otec	záporný matka/otec	Silný komponent požadavků matka/otec	Velký komponent volnosti matka/otec	Rozporné řízení matka/otec	Střední řízení matka/otec
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						
21						
22						
Součty						